

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA

Aušra Maslauskaitė

**MOKSLO TIRIAMOJO DARBO
METODOLOGINIAI PAGRINDAI**

Mokomoji knyga

Vilnius 2008

UDK 378.1(075.8)

Ma569

Dr. Aušros Maslauskaitės parengta mokomoji knyga „Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai“ patvirtinta ir rekomenduota spausdinti Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos Politikos mokslų katedros posėdyje (2008 m. birželio 11 d., protokolas Nr. VN-37).

Atsakingasis redaktorius prof. dr. Gediminas Vitkus

Recenzentai: doc. dr. Feliksas Žigaras (Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija), doc. dr. Artūras Tereškinas (Vytauto Didžiojo universitetas)

© Aušra Maslauskaitė

© Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija

ISBN 978-9955-423-73-7

TURINYS

ĮVADAS	5
1. BENDROJI MOKSLO METODOLOGIJA.....	7
1.1. Mokslinės ir nemokslinės žinios.....	8
1.2. Mokslo žinių kūrimas: mokslinio tyrimo požymiai.....	10
1.3. Mokslinio pažinimo būdai: racionalizmas ir empirizmas.....	13
1.4. Metodologiniai gamtos ir socialinių mokslų skirtumai	14
1.5. Socialinių mokslų metodologinės prieigos: pozityvizmas ir antipozityvizmas	16
2. AKADEMINIS RAŠTINGUMAS	20
2.1. Mokslinių tekstų žanrai.....	20
2.2. „Nemoksliniai“ mokslinių tekstų žanrai.....	23
2.3. Akademinio darbo rašymo ypatumai	24
2.3.1. Akademinio darbo rašymo principai ir taisyklės	25
2.3.2. Mokslinio teksto pastraipos struktūra	29
2.3.3. Akademinių darbų klaidų pavyzdžiai	31
2.4. Kritinis skaitymas	36
2.4.1. Praktiniai patarimai rengiantis kritiškai skaityti tekstą.....	37
2.4.2. Mokslinės informacijos šaltiniai ir kaip juos skaityti.....	39
2.4.3. Mokslinės informacijos perteikimas ir plagiatas	43
3. MOKSLO TIRIAMOJO DARBO PROJEKTAS.....	47
3.1. Mokslo tiriamojo darbo projekto rengimo eiga.....	48
3.2. Mokslo tiriamojo darbo projekto elementai	49
3.2.1. Mokslo tiriamojo darbo temos pasirinkimas.....	54
3.2.2. Mokslo tiriamojo darbo problemos formulavimas	61

3.2.3. Mokslo tiriamojo darbo objektas	67
3.2.4. Mokslo tiriamojo darbo hipotezės	68
3.2.5. Mokslo tiriamojo darbo tikslai ir uždaviniai	74
3.3. Praktiniai patarimai rengiantiems mokslo tiriamąjį darbą	79
LITERATŪRA.....	81

ĮVADAS

Mokomoji knyga „Mokslo tiriamojo darbo metodologiniai pagrindai“ skirta studentams, kurie, įžengę į mokslo pasaulį, neišvengiamai susidurs su iššūkiu – būtinybe parengti savarankišką mokslo tiriamąjį darbą – kursinį, bakalauro ar magistro. Ji studentus supažindina su bendrąja mokslo darbo rengimo metodika, t.y. pamatiniais principais, kuriais būtina vadovautis norint sėkmingai parengti savarankišką mokslo tiriamąjį darbą. Pagrindinis šios knygos tikslas – padėti studentams suvokti mokslo žinių kūrimo proceso ypatumus, taip pat ugdyti savarankiško mokslinio mąstymo ir tiriamosios veiklos gebėjimus.

Knygą sudaro trys dalys. Pirmojoje nagrinėjami bendrosios mokslo metodologijos pagrindai, antrojoje – akademinio raštingumo ypatumai, trečiojoje – mokslo tiriamojo darbo projekto elementai. Pasirinktas medžiagos išdėstymas skiriasi nuo įprasto, tačiau turi savo logiką. Paprastai panašiuose Lietuvos ir užsienio leidiniuose bendrieji mokslo metodologiniai principai ir mokslo tiriamojo darbo projekto elementai nagrinėjami greta, o akademinio raštingumo tema lieka neaptarta. Tačiau, kaip rodo darbo su studentais patirtis, dauguma jų neturi arba turi nepakankamai akademinio raštingumo įgūdžių, todėl rengti savarankiško mokslo tiriamojo darbo projektą nėra pasirošę. Nesugebėjimas tinkamai atsirinkti ir skaityti mokslinės informacijos, suformuluoti mokslinio teksto teiginių pakiša koją dažnam, net ir puikiai susipažinusiam su mokslo tiriamojo darbo projekto elementais.

Tikslinga trumpai pristatyti ir atskirų knygos dalių turinį. Pirmojoje dalyje studentai supažindinami su bendraisiais mokslo metodologijos pagrindais, kitaip tariant, pamatinėmis taisyklėmis, kurių būtina laikytis siekiant, kad savarankiškai sukurtos žinios įgytų mokslo žinių statusą. Šioje dalyje aptariamos mokslo ir kitų tipų žinios bei jų tarpusavio ryšiai, bendrosios, taip pat tam tikros krypties ir srities mokslo metodologijų santykis, mokslinio pažinimo būdai, dvi pagrindinės socialinių mokslų metodologinės stovyklos. Šios dalies medžiaga iš pradžių gali pasirodyti perdėm filosofinė ir nutolusi nuo konkretaus studijų dalyko, tačiau, kaip rodo dėstymo praktika, ji yra būtina. Dažnai net ir magistro studijų klausytojai, nors ir turintys jau

sukauptų konkrečios disciplinos dalykinių žinių, nesuvokia mokslo, kaip žinių sistemos, pagrindų, jo metodologijų tarpusavio priklausomybės santykių, pamatinių mokslo žinių kūrimo principų. Visa tai vėliau tampa dideliu kliuviniu imantis savarankiškos mokslo tiriamosios veiklos.

Antroji knygos dalis skirta akademinio raštingumo temai. Akademinio raštingumo gebėjimai būtini savarankiškai kuriant mokslo žinias ir perduodant jas kitiems. Šioje dalyje aptariami du akademinio raštingumo elementai – akademinio rašymo ir kritinio skaitymo principai ir ypatumai. Studentai supažindinami su mokslinių tekstų žanrų ir jiems keliamų rašymo reikalavimų įvairove, nagrinėjamos mokslinio teksto smulkausio struktūrinio elemento – pastraipos – kūrimo taisyklės, dažniausios akademinio darbo klaidos. Šioje dalyje taip pat aptiriamos pagrindinės darbo su moksline informacija taisyklės: informacijos atrankos, jos skaitymo ir perteikimo ypatumai.

Trečiojoje mokomosios knygos dalyje nagrinėjami mokslo tiriamojo darbo projekto elementai. Studentai supažindinami su formalia mokslo tiriamojo darbo projekto struktūra, atskiruose skyriuose aptariami mokslo tiriamojo darbo temos, problemos, hipotezių, tikslų ir uždavinių formulavimo ypatumai.

Šioje knygoje nenagrinėjamos techninės mokslo darbų rengimo (jų apipavidalinimo, turinio numeracijos, literatūros sąrašo sudarymo ir pan.) taisyklės. Jos pateiktos kiekvieno studijų padalinio formaliuosiuose dokumentuose, todėl čia jas aptarti būtų netikslinga.

Knygos pagrindas – mokslo tyrimo metodologijos paskaitų kursai, skaityti Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademijos vadybos ir verslo administravimo, karinės diplomatijos dieninių ir neakivaizdinių studijų programų studentams. Darbas su studentais turėjo įtakos ir knygoje pateikiamos medžiagos išdėstymo ypatumams. Informacija pateikiama nedidelėmis dalimis, daug kur schemiškai, skyriai užbaigiami kontroliniais klausimais, kai kur suformuluotos savarankiško darbo užduotys, daug dėmesio skiriama tipišku studentų daromų klaidų aptarimui. Tikiuosi, kad šis leidinys bus tinkamas pagalbinkas savarankiškus mokslo darbus rengiantiems studentams.

1. BENDROJI MOKSLO METODOLOGIJA

Kursą apie mokslo tyrimų metodologiją dera pradėti nuo atsakymų į keletą pamatinių klausimų, susijusių su kurso pavadinimą sudarančiais žodžiais. Pirmiausia būtina išsiaiškinti, kas yra mokslas ir koks jis gali būti. Tam ir skirta pirmoji šios knygos dalis. Joje ieškosime atsakymų į tris pagrindinius klausimus. **Pirmas:** kuo mokslo žinios skiriasi nuo kitų žmogaus sukurtų žinių? Kuo remdamiesi galime spręsti, kad tam tikros žinios yra mokslinės, o ne tikėjimai ar nuomonės? **Antras:** ar visoms mokslo žinioms galioja tie patys moksliskumo kriterijai? Kitaip tariant, ar moksliskumo kriterijai, taikomi žinioms apie gamtos ir socialinį pasaulį, yra tie patys? Kuo skiriasi gamtos ir socialinių mokslų pasaulio pažinimas? **Trečias:** kokie žinių kūrimo būdai taikomi socialiniuose moksluose?

Tačiau prieš pereinant prie atsakymų į šiuos klausimus būtų tikslinga apibrėžti keletą pagrindinių diskusijos sąvokų. Visi iškelti klausimai priklauso **epistemologijos** ir **metodologijos** sričiai.

Epistemologija yra viena iš pamatinių filosofijos mokslo sričių. Ji siekia atsakyti į pagrindinius klausimus apie žinių kilmę, jų šaltinius, žinių pagrįstumą. Kitaip tariant, epistemologija sprendžia, kas yra žinios, kas gali būti pažinta, kaip įmanoma pažinti, kokius kriterijus turi atitikti žinios, kad būtų laikomos žiniomis.

Metodologija – tai mokslinio pažinimo metodų tyrimas, bendrų tyrimo metodų teorija. Ji skirta principinių su tyrimu susijusių teorinių prielaidų analizei ir nuošalyje paliеka diskusijas dėl konkrečių tyrimo metodų (kaip tyrimo technikų). Bendroji mokslo metodologija pamatiniu lygmeniu apibręžia procedūras, kurias būtina taikyti siekiant sukaupti mokslo žinių. Tačiau, be bendrosios metodologijos, galima skirti atskirų mokslo sričių (humanitarinių, socialinių, fizinių, biomedicinos, technologijos) ir atitinkamų kryptių (pvz., socialinių mokslų srityje – sociologijos, vadybos, politikos) mokslų metodologijas. Socialinių mokslų metodologija skirta tirti, ar ir kuria prasme socialiniai mokslai yra mokslai, ar jie turi analizuoti ir aiškinti so-

cialinius veiksmus, ar tyrimas vertybiškai turi būti neutralus, kaip socialinių mokslų srityje kaupiamos žinios, kokios procedūros turi būti taikomos.

Metodologijos sąvoka kartais vartojama ne tik pačioms bendriausioms teorinėms socialinio tyrimo prielaidoms nusakyti, bet ir konkrečioms tyrimo procedūroms, t.y. taikomų metodų visumai, aprašyti. Ši dvilypė metodologijos sąvokos vartoseną sukelia nemažai painiavos. Vis dėlto metodologijos sąvoka neturėtų būti vartojama aprašant konkrečias tyrimo technikas. Tyrimo metodų kompozicija gali būti vadinama tyrimo metodika arba tyrimo dizainu.

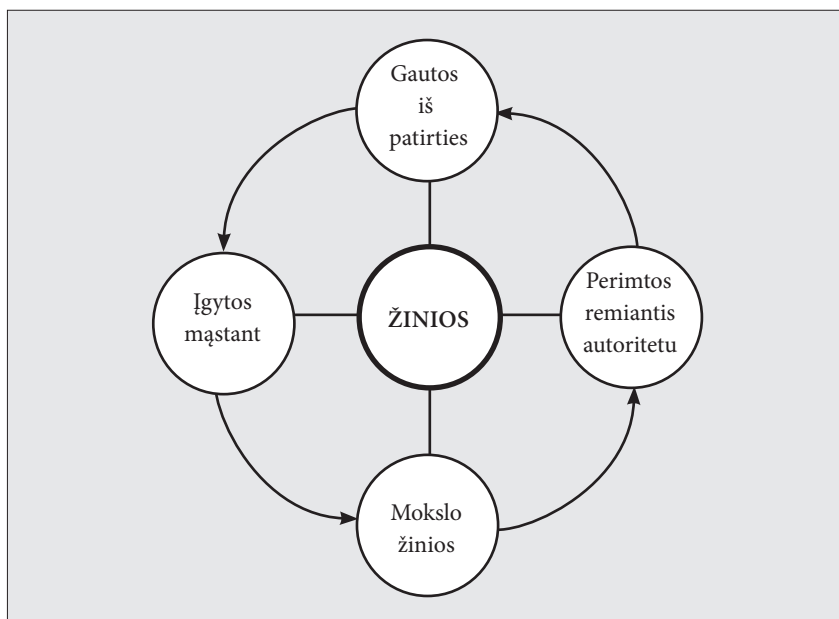
1.1. Mokslinės ir nemokslinės žinios

Žinios – tai informacija, kuri yra žmogaus veikimo pasaulyje prielaida. Dauguma žmogaus veiksmų tam tikrose situacijose priklauso nuo žinių. Žinome, kaip reikia elgtis paskaitoje, ką daryti pakilus temperatūrai, ką valgyti ir ko ne, ir pan. Dauguma žinių vartojame automatiškai, nesigilindami, kočia jų kilmė, ar jos teisingos, priimdami jas kaip „savaime suprantamas“.

Suprantama, žinios, kurios būtinos vienam ar kitam veiksmui atlikti, yra labai skirtingos. Norint važiuoti troleibusu mums pakanka žinoti, kad į jį būtina įlipti. Aišku, kad nuvažiuotume nepatirdami rūpesčių, turime įsigyti ir transporto bilietą. Tačiau kuo sudėtingesni mūsų veiksmai, tuo daugiau ir įvairesnių žinių reikia, kad juos tinkamai atliktume.

Savo kasdienėje veikloje žmogus vadovaujasi įvairios kilmės žiniomis: mokslo, asmeninės patirties, įgytomis mąstant, perimtomis remiantis autoritetu (1 pav.). Visos šios žinios tarpusavyje susijusios, tačiau pažintiniais tikslais analitiškai galime jas suskirstyti į keletą tipų:

- Iš **asmeninės patirties** gautos žinios. Jas kaupiame visą savo gyvenimą. Žinias apie tai, kaip elgtis su bendradarbiais, kaip naudotis kompiuteriu ir pan., įgyjame savo kasdienėje veikloje.
- Remiantis **autoritetu** perimtos žinios. Mes jas priimame pasitikėdami kitais. Pasitikėjimas žinių teikėju perimant šio tipo žinias yra esminis veiksnys. Autoritetu žmonės pasitiki, todėl jo perteikiamas

1 pav. Žinių tipai

Parengta autorės remiantis: Kardelis, 2002

žinias linkę priimti kaip patikimas net ir tada, jei jų patikimumo nepatikrina ar negali patikrinti remdamiesi savo asmenine patirtimi. Pasitikėjimas, tikėjimas – šių žinių teisingumo mums kriterijus. Vienas paprasčiausių remiantis autoritetu perimamų žinių pavyzdžių – vaiko mokymasis iš tėvų. Suaugusio žmogaus gyvenime ypatingą vaidmenį pradeda vaidinti ekspertinės žinios, kartu ir jau sukurtos mokslo žinios. Susirgę mes linkę pasitikėti medicinos mokslo autoritetu ir gydytis remdamiesi gydytojo teikiamomis žiniomis. Mokslo žinios, kurias taiko žmonės, yra dinamiškos, jos keičiasi. Pavyzdžiui, anksčiau veiksmingiausiai buvo laikomi vieni vaistai, dabar – kiti. Iki 2006 m. rugpjūčio Plutonas buvo Saulės sistemos planeta, tačiau

dabar Tarptautinė astronomų bendrija savo suvažiavime nusprendė, kad jis turi būti išbrauktas iš šios sistemos planetų sąrašo. Taigi tai, ką nuo 1930 m. mokslas ir visuomenė priėmė kaip objektyvią, mokslo autoritetu pagrįstą tiesą, remiantis to paties mokslo autoritetu buvo atmesta.

- **Mąstant** įgytos žinios. Tai – kartu su patirtimi įgytų ir remiantis autoritetu perimtų žinių junginys. Mąstydami, samprotaudami mes galime sujungti abiejų tipų žinias. Turėdami tam tikros išankstinės informacijos, iš savo patirties arba autoriteto žinių, galime gauti naujų žinių. Remiantis turimomis žiniomis naujos žinios generuojamos pasitelkiant kelias mąstymo operacijas: *dedukciją* ir *indukciją*. Dedukcija – kai nuo bendrybės einama prie atskirybių, indukcija – kai apibendrinant atskirybes einama prie bendrybės.
- **Mokslo** žinios. Nuo kitų tipų žinių jos skiriasi tuo, kad yra „įjaustos“ į mokslo žinių sistemą. Tai reiškia, jog jos gaunamos mokslinio tyrimo metu, vadovaujantis tam tikra mokslo taisyklių visuma. Mokslo žinios įgalina papildyti egzistuojančią mokslo žinių sistemą, formuoti naujas teorijas, dėsnius, sąvokas.

1.2. Mokslo žinių kūrimas: mokslinio tyrimo požymiai

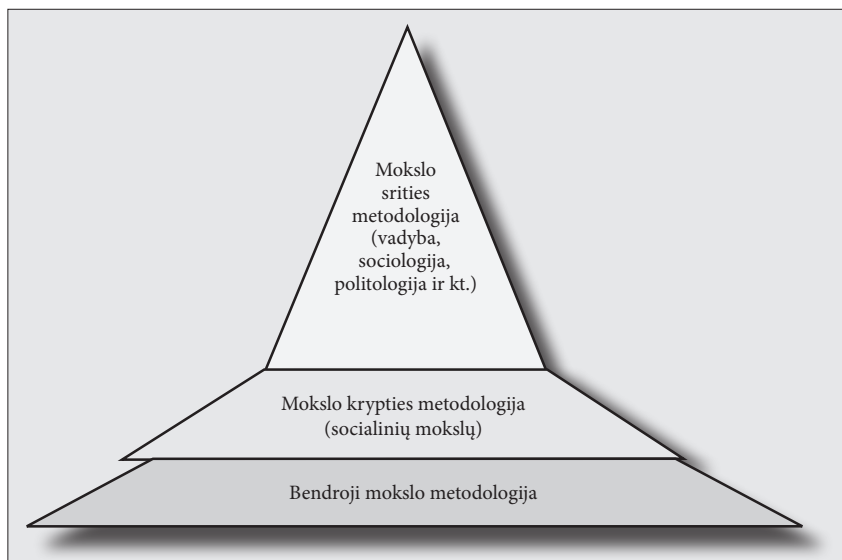
Tikslinga kiek išsamiau aptarti pamatinius mokslinio tyrimo, kurio metu gaunamos mokslo žinios, bruožus. Išskiriama keletas požymių, kurie būdingi moksliniam tyrimui:

1. Toks tyrimas atliekamas remiantis bendrosiomis ir atitinkamos mokslo srities bei krypties pamatinėmis mokslo metodologijos nuostatomis (2 pav.). Pirmiausia mokslinis tyrimas turi remtis bendrosiomis mokslo metodologijos taisyklėmis, kurios taikomos visiems mokslams ir pagal kurias žinios gali būti vadinamos mokslinėmis.

Mokslinis tyrimas privalo remtis ir atitinkamos mokslo srities metodologija. Socialinių mokslų srityje išskiriamos dvi pamatinės metodologinės

prieigos – pozityvizmas ir antipozityvizmas, kurios suponuoja du iš esmės skirtingus socialinio pasaulio pažinimo ir žinių apie jį kaupimo būdus.

Tyrimas taip pat privalo remtis disciplinos (atitinkamos mokslo krypties) metodologija. Pavyzdžiui, kalbant apie socialinius mokslus, kiekviena mokslo kryptis savitu būdu apibrėžia tiek tiriamąjį socialinio pasaulio aspektą, tiek jo pažinimo būdus. Apibūdami kiekvieną mokslo kryptį galime išskirti tas teorijas, kurios diktuoja skirtingas tyrimo metodologijos prielaidas. Suprantama, atskirų mokslo krypčių metodologiniai principai kyla iš bendrųjų socialinių mokslų metodologinių principų ir yra su jais glaudžiai susiję. Taip, pavyzdžiui, iš pozityvizmo ir antipozityvizmo, kaip metodologinių principų, apmąstytų socialinių mokslų filosofijoje, formuojasi skirtingų disciplinų savitos paradigmos ar teorijos. Tačiau, bet kuris tyrimas privalo remtis trijų tipų metodologinėmis mokslo nuostatomis: bendrosiomis, atitinkamos mokslo krypties ir srities.

2 pav. Mokslo metodologijos sritys ir jų tarpusavio priklausomybė

2. Mokslinis tyrimas atliekamas taikant procedūras, metodus ir technikas, kurių validumas ir patikimumas jau yra nustatytas (Kumar, 1999:4). **Validumas** reiškia, kad buvo taikytos tinkamos procedūros, **patikimumas** – tyrimo procedūros kokybę. Taigi, validumas apibrėžia pasirinktų procedūrų atitiktį tyrimo problemai, o patikimumas – procedūros taikymo kokybę. Patikimumas suponuoja labai svarbų mokslo žinių kokybės kriterijų, kuris byloja, kad kitas tyrėjas, taikydamas tas pačias procedūras, gaus tokius pat rezultatus.

3. Mokslinis tyrimas privalo būti atliekamas neturint išankstinių nuostatų tiriamojo dalyko atžvilgiu. Tai reiškia, kad kiekviename tiriamosios veiklos etape tyrėjas turi siekti kritiškai įvertinti savo intelektualius sprendimus, atsižvelgdamas į turimas išankstines nuostatas, nuomonę, įsitikinimus, asmeninio suinteresuotumo motyvus. Moksle sprendimai negali būti grindžiami ar priimami remiantis išankstinėmis nuostatomis, įsitikinimais, asmeninio suinteresuotumo motyvais.

Apie tai kalbant būtų tikslinga atskirti išankstines nuostatas ir subjektyvumą. Dažnai žmonės tapatina šiuos dalykus, nors tai nėra teisinga. Subjektyvumas yra neatsiejama žmogaus mąstymo dalis. Ji priklauso nuo individo išsilavinimo, mokslinės ir asmeninės patirties, įgūdžių. Išankstinės nuostatos – sąmoningos pastangos paslėpti arba išryškinti tam tikrus mokslinės veiklos rezultatus.

KLAUSIMAI

1. Kodėl skirtingus žinių tipus galima atskirti tik analitiškai?
2. Ar susijusios mokslo ir asmeninės patirties žinios?
3. Kodėl parapsichologija nėra mokslas?
4. Ar gali mokslinis tyrimas būti nesubjektyvus?

1.3. Mokslinio pažinimo būdai: racionalizmas ir empirizmas

Epistemologija, kaip jau aptarėme, yra filosofijos mokslo sritis, kurios pagrindinis tyrimo klausimas – kaip mes sužinome tai, ką žinome? Gali atrodyti, jog šis klausimas neturi nieko bendra su konkrečiu moksliniu tyrimu, tuo labiau su rengiamu bakalauro ar magistro darbu. Tačiau šis filosofinis klausimas yra klausimas apie mokslo žinių pagrindus, kurie skiria mokslo žinią nuo tikėjimų, nuomonės, įsitikinimų. Kitaip tariant, tai klausimas, kokių būdu gautos mokslo žinios gali pretenduoti į mokslo žinių statusą. Šia prasme minėtas klausimas aktualus visiems, įkėlusiems koją į mokslą ir bandantiems kurti mokslo žinias.

Epistemologinis ginčas dėl mokslo žinių kilmės ir dėl to, kada jos yra patikimesnės, „tikresnės“ ir gali pretenduoti į mokslo tiesos statusą, prasidėjo dar Antikoje, tačiau aršiausios diskusijos vyko XVII a. Būtent šiuo laikotarpiu ginčas įgavo išplėtotų filosofinių sistemų priešpriešos formą. Tai dviejų mąstymo mokyklų – empiricizmo ir racionalizmo – intelektinis konfliktas.

Empirizmo filosofinės mokyklos minties esmę puikiai atskleidžia termino *empirika* etimologija. Lotynų k. *empiric* – gydytojas, kurio mokėjimą gydyti lemia patirtis, o ne teorija. Taigi, empirika yra tai, kas paremta jutimais. Kaip filosofinių idėjų sistema empirizmas pradėjo formuotis dar Antikos epochoje, kai ikisokratikai (Parmenidas, Herakleitas, Pitagoras) ragino tirti konkrečius jauslėmis fiksuojamus aplinkos reiškinius.

Pasak empirikų, visas žmogaus suvokimas yra susijęs su jauslėmis, todėl tik jomis įmanoma pažinti tikrovę. Viskas, kas sudaro žmogaus mąstymo turinį, gaunama jutimo būdu. Žmogaus protas, pasak empirikų, yra *tabula rasa* (tuščia lenta), kurioje pirmieji įrašai atsiranda tik įgijus patyrimo. Vadinas, tikrosios mokslo žinios kuriamos pasitelkus empirinį pažinimą. Mokslo tiesos, pasak empirikų, atrandamos kaupiant empirinius faktus, juos apibendrinant indukcijos būdu ir taip nustatant empirinio pasaulio dėsningumus.

Racionalistai atstovavo priešingai filosofinei stovyklai. Pasak jų, pažinimas vyksta dar „iki patyrimo“. Tikrovė pažįstama tik protu, kuris atpažįsta

objektyviai egzistuojančias idėjas, dėsnius. Racionalistai buvo įsitikinę, kad pasaulį valdančius dėsnius gali atskleisti formalioji logika ir matematika, „grynasis mąstymas“, bet ne surinkti ir apibendrinti empiriniai faktai. Kai kurie racionalistai buvo įsitikinę, kad žmogus kartu su prigimtimi „gauna“ tam tikras sąvokas, leidžiančias samprotaujant išvelgti universalius pamatinius dėsnius. Nors racionalistai ir pripažino, kad patirtis gali skatinti pažinimą, tačiau neigė empirinę patirtį pažinimo procese esant pirmą pradę.

I. Kantas sujungė šias dvi filosofijos tradicijas. Pasak jo, empirinis ir teorinis pažinimas vyksta kartu. Kaupdami duomenis ir juos apdorodami, tyrėjai neišvengiamai naudojasi abiem pažinimo kryptimis. Empirika papildo teoriją, ji pateikia naujų rezultatų, kurie leidžia kurti ir koreguoti teoriją. Kiekviena teorija atlieka duomenų tvarkymo funkciją.

Nors šiandien ginčai dėl pažinimo prigimties daugiau priklauso filosofijos istorijos sričiai, vis dėlto teorinių ir empirinių tyrimų atskirties tradicija yra išlikusi. Siekiant aiškumo dažnai vienas ar kitas tyrimas priskiriamas **teorinei** arba **empirinei** krypciai. Ši klasifikacija iš esmės reiškia tik tai, kad konkrečiame tyrime didesnę lyginamąją svorį turi teorija arba empirika.

1.4. Metodologiniai gamtos ir socialinių mokslų skirtumai

Gamtos ir socialiniai mokslai skiriami ne tik atsižvelgiant į šių mokslų tyrimo objektą, bet ir į pagrindinius jų tyrimo metodologinius skirtumus. Akivaizdu, kad gamtos mokslai, kurie pagal šiuolaikinę mokslų klasifikaciją dar skaidomi į atskiras mokslo sritis – fizinius, biomedicinos, technologijos mokslus, – bendravardiklinami fizinio pasaulio objektų tyrimu. Šių mokslų tyrimo objekto ypatumai lemia ir pamatines metodologines prielaidas. Fizinio pasaulio objektai egzistuoja nepriklausomai nuo tyrėjo, jie tyrėjo atžvilgiu yra išoriniai. Todėl šiuos objektus ir juos valdančius dėsnius galima atrasti eksperimentuojant, taikant kiekybinius matavimo metodus.

Socialiniai mokslai nuo gamtos mokslų iš esmės skiriasi pagal savo tyrimo objektą. Tai ne fizinių objektų, o socialinių veikėjų pasaulis. O pastarieji,

kitaip nei fizinio pasaulio objektai, turi valių ir patys aktyviai veikia, kuria socialinę tikrovę. Socialiniai veikėjai nėra tik didesnio socialinio darinio (visuomenės) detalės, mechaniškai veikiančios pagal egzistuojančias socialinio gyvenimo taisykles. Kita vertus, pats socialinių mokslų tyrėjas visada yra tiriamo objekto dalis. Taigi, tyrėjo ir objekto santykis socialinių mokslų srityje nėra išorinis, nes tyrėjas – visuomenės narys, jis ir jo kuriamos žinios priklauso nuo socialinės patirties.

Tačiau šis socialinių mokslų objekto savitumas ir iš to kylantys metodologiniai padariniai pradėjus formuoti socialiniams mokslams buvo suvokti toli gražu ne iš karto. XIX a. socialinių mokslų metodologija buvo kuriama remiantis gamtamokslio pagrindais ir tikint, kad mokslo metodologija yra universali, nepriklausoma nuo tyrimo objekto savitumo. Todėl socialiniai mokslai buvo prilyginti gamtos mokslams, jiems pritaikytos ir pastarųjų tyrimo taisyklės. Taip susiformavo pozityvistinė socialinių mokslų metodologija (ją aptarsime šiek tiek vėliau).

XIX a. pab.–XX a. pr. žymi aktyvus socialinių mokslų metodologijos atstovų ginčas, mokslų istorijoje gavęs *Methodenstreito* (vok. „metodo ginčas“) pavadinimą ir socialinių mokslų srityje pagimdęs antipozityvizmą. Remdamiesi tuo, kad socialinių mokslų tyrimo objektas iš esmės skiriasi nuo gamtos mokslų objekto, ir kritikuojantys egzistavusią iš gamtamokslio pasiskolintą socialinių mokslų metodologiją teoretikai teigė, kad atliekant socialinius tyrimus turi būti taikomi visai skirtingi procedūriniai ir rezultatų vertinimo kriterijai. Tai buvo ginčas dėl socialinių mokslų pagrindų ir paieškos atsakymų į esminius klausimus: kaip įmanomas socialinio pasaulio tyrimas? Kas turi būti socialinio tyrimo rezultatas? Ar socialiniai mokslai turi atskleisti objektyvius dėsnius, kaip ir gamtamokslis? Nepritariantieji gamtamokslio metodologijos taikymui socialiniams mokslams teigė, kad šių mokslų savitumą lemia jų tyrimo objektas ir dėl šios priežasties privalo vadovautis ne gamtamokslio postulatais, taisyklėmis ir metodais, bet sukurti savus. Pamatinis socialinių mokslų metodologinis principas – ne aiškinti, bet **suprasti** socialinių veikėjų veiksmų motyvus. Supratimas šiuo atveju reiškia interpretacijų, nuomonių, nuostatų, lemiančių atitinkamą socialinį veiksmą, tyrimas. Ši metodologija suponuoja ir savitą socialinio pasaulio, socialinių veikėjų, tyrėjo-objekto santykio suvokimą. Nepaisant šių bendrųjų nuostatų

antipozityvistinė metodologija nėra vienalytė, po jos skėčiu glaudžiasi gana daug konkretesnių socialinio tyrimo metodologijų.

Gali atrodyti, kad pozityvistinė ir antipozityvistinė metodologijos žymi iš esmės skirtingus socialinio pasaulio suvokimo, pažinimo ir socialinių žinių kūrimo būdus, tačiau atliekant šiuolaikinius socialinius tyrimus pastebimos tam tikros šių metodologinių stovyklų pastangos integruotis. Tiriant konkrečius socialinio pasaulio reiškinius bandoma derinti abi metodologines prieigas. Tai skatina pats socialinio pasaulio egzistavimo dvilypumas: visuomenė egzistuoja ir kaip objektyvi, ir kaip intersubjektyvi tikrovė. Atliekant socialinius tyrimus galima tirti objektyviai egzistuojančias visuomeninio gyvenimo struktūras (šeimos, darbo, politikos institutus, žmonių grupes ir jų organizacijas), kurios iš dalies egzistuoja nepriklausomai nuo mūsų. Kita vertus, visi socialinio pasaulio dariniai yra kuriami ir perkuriami socialinių veikėjų, kurie kuria, įprasmina, keičia socialinį pasaulį valdančias normas, taisykles. Todėl socialinio pasaulio tyrimas gali integruoti abi metodologines strategijas – tiek pozityvizmą, tiek antipozityvizmą.

1.5. Socialinių mokslų metodologinės prieigos: pozityvizmas ir antipozityvizmas

Pozityvizmo pradininkas – Auguste'as Comte'as (Ogiustas Kontas), prancūzų filosofas, gyvenęs XIX a. Pasak jo, visas pasaulio – fizinio ir socialinio – pažinimas privalo remtis tais pačiais principais. Todėl socialinio pasaulio pažinimo mokslas yra socialinė fizika. Tiesa, kiek vėliau A. Comte'as šį terminą pateikė kaip sociologijos sąvoką. Sociologiją jis laikė mokslų karaliene, nes ji susiformuoja vėliausiai ir sukaupia visų ankstesnių mokslų sukauptas žinias. Sociologija – sudėtingiausia mokslinio pažinimo sritis, nes jos tyrimo objektas yra daug kompleksiškesnis nei kitų mokslų. Sociologija skirta tobulai visuomenei kurti. Tik nustačius objektyvius visuomeninės raidos ir tvarkos dėsnius įmanoma reguliuoti socialinius santykius, modeliuoti visuomenę.

Pozityvizmas labai glaudžiai susijęs su empirizmu. Metafizinės spekuliacijos čia atmetamos pasitelkus sisteminį stebėjimą bei eksperimentą ieškoma

„pozityvių“ žinių, kurios padėtų sukurti visuomenę, neturinčią socialinių ydų. Tam tikro reiškinio tyrimas gali atskleisti jo tarpusavio ryšius su kitais reiškiniais, dėsningumus, tačiau niekada nesiaiškina jų prigimties ar esmės.

Kitas pozityvizmo atstovas – Emilis Durkheimas. Jis labai prisidėjo plėtodamas pozityvistinį socialinį mokslą. Pasak jo, socialiniai reiškiniai turi būti tiriami kaip daiktai. Sociologijos mokslo objektas – savarankiškai egzistuojantys socialiniai faktai. Jie turi visas daikto savybes. E. Durkheimo nuomone, kasdienis gyvenimas gali būti redukuotas iki statistinėse lentelėse fiksuojamos informacijos, mados ir skoniai – iki atspindžio meno kūrinuose, o visa tai – daiktai. Jie objektyviai egzistuoja ir lemia individų elgesį.

Pozityvizmas remiasi keletu principų:

1. socialinių mokslų pažinimo būdai (eksperimentas, kiekybinis matavimas) modeliuojami pagal gamtos mokslų tyrimo metodus;
2. jis siekia atrasti objektyvius ir universalius socialinio pasaulio dėsnius, kurie pagal savo veikimo neišvengiamybę prilygsta gamtos mokslų dėsniams;
3. jis atskiria faktus ir vertybes;
4. socialiniu mokslu grįsti socialinę inžineriją.

Pozityvizmas kritikuojamas pirmiausia dėl to, jog abejojama gamtamokslio metodų taikymo visuomenei tirti tinkamumu. Sąmonė, būdinga žmonėms, kultūros normos, prasmės – tai dalykai, būdingi tik žmonių visuomenei. Žmogus turi valią ir laisvai gali rinktis, jo veiksmai nėra nulemti socialinių jėgų, nors ir gali būti jų veikiami. Socialiniai reiškiniai gali būti aiškinami tik atsižvelgiant į individo, kaip veikiančio subjekto, motyvus. Nors grynuoju pavidalu pozityvizmo metodologiniai postulatai ir tyrimo principai sunkiai pritaikomi atliekant konkrečius socialinius tyrimus, pozityvistinio mąstymo apraiškų yra visuose socialiniuose moksluose.

Antipozityvistinė metodologija socialinių mokslų srityje skyla į keletą smulkesnių teorinių paradigimų. Aptarsime tik tas, kurios pritaikytos ne vienos krypties socialiniuose moksluose.

Fenomenologija, socialinis konstruktyvizmas ir simbolinės sąveikos teorijų metodologinės nuostatos, nors ir buvo sukurtos plėtojant sociologinio tyrimo paradigmas, rado vietą psichologijoje, edukologijoje, politikos ir kitų krypčių socialiniuose moksluose.

Fenomenologija – filosofinis tyrimo metodas, pradėtas ir išplėtotas vokiečių filosofo Edmundo Husserlio. Vokiečių sociologas Alfredas Schütz as pritaikė filosofinius fenomenologijos principus socialiniam pasauliui tirti ir nutiesė tiltą tarp fenomenologinės filosofijos ir sociologijos. E. Husserlis domėjosi individualia sąmone, kuri sukuria žinojimą (angl. *knowledge*), ir jos procesais, o A. Schütz as atskleidė žinojimo fenomeno kūrimo socialinį dėmenį. Jis domėjosi, kaip iš nediferencijuotų patirčių srauto žmonės konstruoja objektus ir kuria žinias apie šiuos objektus, kurie mūsų sąmonėje tampa „savaime suprantamais“ dalykais. Kiekvienas žmogus, pasak A. Schütz o, gyvena „savaime suprantamame“ (angl. *taken for granted*) pasaulyje, o socialinio mokslo funkcija ir yra suskaldyti tą „savaime suprantamo“ žinojimo monolitą, išnarstyti jį į elementus ir procesus ir taip atskleisti žmonių nuomonių, nuostatų, interpretacijų kilmę.

Fenomenologinės sociologijos idėjos tapo postūmiu **socialiniam konstruktivizmui** formuotis. Peteris Bergeris ir Thomas Luckmannas savo darbe „Socialinis tikrovės konstravimas“ padėjo socialinio konstruktivizmo metodologinių postulatų pagrindus. Pasak jų, socialinis pasaulis – tai žinios apie jį. Šios žinios socialiai sukonstruotos žmonių grupių. Taigi, socialinis pasaulis – žmonių veiklos ir jų kūrybingumo rezultatas. Jis yra sukurtas (sukonstruotas), bet ne suteiktas, duotas. Socialinis pasaulis susideda iš daugybės susipynusių žinių ir žinių sistemų. Šios žinios suvokiamos kaip žmogaus sukurtos interpretacijos, reikšmės ar prasmės, suteiktos socialinio pasaulio reiškiniams. P. Bergeris ir T. Luckmannas atskleidė šių žinių socialinio konstravimo proceso dualizmą. Žinios yra žmonių ar jų grupių produktas ir šia prasme nėra objektyvios. Kita vertus, jos objektyviai, nepriklausomai nuo jas sukūrusių grupių, egzistuoja. Socialiniai konstruktivistai tiria, pavyzdžiui, kaip organizacijos darbuotojai socialiai konstruoja neformalias bendradarbiavimo taisykles, kas ir kaip dalyvauja kuriant ir „primetant“ jas kaip objektyvias kitiems organizacijos nariams, koks yra šių taisyklių santykis su formaliomis taisyklėmis, ar visi organizacijos nariai vienodai dalyvauja jų kūrimo ir perkūrimo procese. Tyrimo metodai paprastai būna stebėjimas, interviu su darbuotojais.

Simbolinė sąveikos paradigmos padiktuota metodologija teigia, jog socialinis pasaulis žmonėms egzistuoja tik per simbolius, kuriais jie keičiasi bendraudami vieni su kitais. Objektams žmonės priskiria tam tikras pras-

mes (kalba) ir žinodami kodus gali bendrauti vieni su kitais. Jei atskleisime subjektyvias reikšmes ir simbolius, vadinasi, atrakinsime socialinį pasaulį. Simbolinės sąveikos metodologija remiasi keletu prielaidų: *pirma*, žmonės elgiasi su „objektais“ pagal tai, kokias šiuos objektus atitinkančias reikšmes jie žino; *antra*, reikšmės sukuriamos vykstant socialinei sąveikai: nėra visiems vienodų, nepriklausomai nuo žmonių egzistuojančių reikšmių, visos jos yra išmoktos; *trečia*, tam tikra reikšmė sukuriama, vartojama ir keičiama vykstant interpretacijos procesui.

Simbolinės sąveikos teorija teigia, kad reikšmės (prasmės) yra centrinis simbolinės sąveikos konstruktas, tam tikra reikšmė (prasmė) sukuriama vykstant sąveikai. Socialiniame pasaulyje vyksta nuolatinis interpretacijos procesas, kuris priklauso nuo konteksto. Pavyzdžiui, kriminalisto ir nusikaltėlio žinios apie kriminalinį pasaulį yra skirtingos. Norėdamas pažinti šį pasaulį ir vadovaudamasis simboliu sąveika, kriminologas privalo išsiaiškinti prasmes, kurias įvairiems šio pasaulio aspektams priskiria nusikaltėlis. Tai padaryti padeda nusikaltėlių žargonų studijos, aprašymai, kaip žargonų vartoseną susijusi su galia, ir t.t. Remdamasis simbolinės sąveikos metodologija mokslininkas eina į empirinį pasaulį ir pats jo gyvenime dalyvauja. Surinkta informacija (stebėjimo, interviu ir pan. būdais) yra tikrinama atsižvelgiant į egzistuojančias sąvokas, teorijas ir t.t.

KLAUSIMAI

1. Kas lemia metodologijos pasirinkimą atliekant konkretų socialinį tyrimą?
2. Kokie yra pozityvistinės metodologijos privalumai atliekant socialinius tyrimus?
3. Kuri, jūsų nuomone, metodologinė prieiga tinkamesnė atliekant jūsų studijuojamo dalyko tyrimus?
4. Kokių reiškinių neįmanoma ištirti vadovaujantis socialinio konstruktyvizmo metodologinėmis prielaidomis?

2. AKADEMINIS RAŠTINGUMAS

Akademinis raštingumas – tai gebėjimų savarankiškai parengti tinkamą mokslinį rašto darbą visuma. Akademiniio raštingumo reikalavimai kyla iš bendrosios mokslo metodologijos (2 pav.). Iš esmės šie reikalavimai vienuodai taikytini tiek gamtos, tiek socialiniams mokslams.

Akademinis raštingumas apima ne tik gebėjimus kurti (konstruoti) mokslinį tekstą, kuris atitinka mokslo darbui keliamus kokybės reikalavimus, bet ir skaityti, analizuoti mokslinę studijuojamo dalyko literatūrą. Taigi, akademinis raštingumas – įvairiapusių gebėjimų visuma.

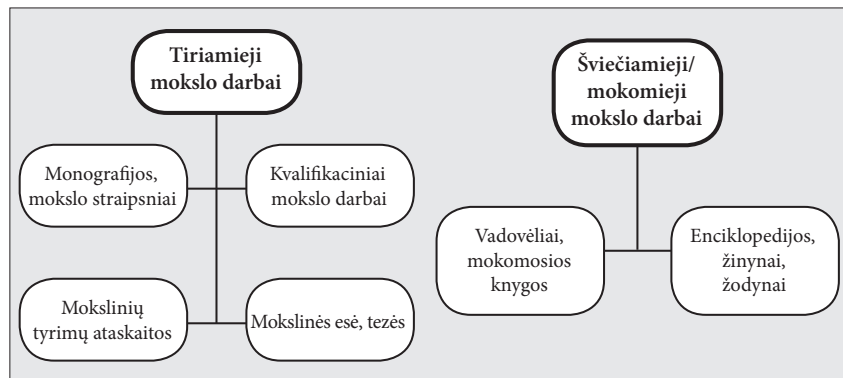
Mokslinių tekstų žanrų įvairovė gana didelė: vieniems mokslo darbams keliami vieni, kitiems – kiti akademinio raštingumo reikalavimai. Todėl šiame mokomosios knygos skyriuje iš pradžių aptarsime įvairius mokslo darbų žanrus ir jų skirtumus, vėliau – akademinio raštingumo reikalavimus, ypatingą dėmesį skirsime svarbaus mokslo darbo teksto elemento – pastraipos – rašymo taisyklėms. Taip pat susipažinsime su kritinio skaitymo technikoimis. Skyriaus pabaigoje aptarsime mokslinės informacijos šaltinius ir naudojimosi jais būdus.

2.1. Mokslinių tekstų žanrai

Moksliniams tekstams galima priskirti visus rašto darbus, kuriuose pristatomos mokslo žinios. Suprantama, šis apibrėžimas yra gana platus ir vartotinas įvardijant pačius įvairiausius mokslinius tekstus. Kiekvienam studijuojančiam nesunku atsakyti, ką būtų galima jiems priskirti: vadovėlius, žodynus, monografijas, straipsnius mokslo žurnaluose, mokslo leidinių recenzijas, mokslo populiarinamuosius leidinius ir t.t. Dalis šių tekstų, atsižvelgiant į pobūdį ir keliamus reikalavimus, yra panašūs, todėl juos galima grupuoti, sudaryti tam tikrą mokslo žanrų sistemą.

Kai kurie autoriai siūlo mokslo darbus pagal žanrą skirstyti į tiriamuosius, dokumentinius, šviečiamuosius/mokomuosius, vertinamuosius (Rienecker,

Jørgensen, 2003:18). Studentams svarbu suvokti tik dviejų žanrų mokslo darbų tekstų – **tiriamųjų** ir **šviečiamųjų/mokomųjų** – skirtumus (3 pav.).

3 pav. Mokslo darbų žanrų klasifikacija

Parengta autorės remiantis: Rienecker, Jørgensen, 2003

Mokslo tiriamųjų darbų tekstai *par excellence* priklauso mokslinės literatūros žanrui. Iš kitų mokslinių tekstų jie išsiskiria tuo, kad tai – **savarankiški** mokslo darbai. „Aukščiausios moksliskumo prabos“ (grynio) tekstai tarp kitų mokslo tiriamųjų darbų tekstų yra mokslo monografijos ir profesionalūs mokslo straipsniai. Šiuose darbuose mokslininkai pristato teorinių ir empirinių tyrimų rezultatus mokslo bendruomenei, sprendžia aktualias dalyko problemas. Mokslo tiriamiesiems darbams priskiriami ir kvalifikaciniai mokslo darbai, kurie rašomi siekiant bakalauro, magistro ar mokslų daktaro vardo. Suprantama, šie darbai tarpusavyje skiriasi sprendžiamų problemų užmoju, apimtimi, argumentavimo kompleksiskumu ir pan.

Tačiau bendras jiems keliamas reikalavimas – tai turi būti **savarankiški** mokslo darbai, atitinkantys mokslo darbams keliamus akademinio raštinumo, turinio ir retorikos reikalavimus. Taigi, kvalifikaciniai mokslo darbai – žanras, kurį įvaldyti būtina kiekvienam bakalauro ar magistro laipsnio siekiančiam studentui.

Mokslinių tyrimų ataskaitos – tai tyrimų rezultatų dokumentacija, kuri vėliau gali tapti mokslo monografijos ar straipsnio informaciniu šaltiniu. Mokslinio tyrimo ataskaita nėra tik informacijos registravimas. Ataskaita rengiama siekiant išspręsti tam tikrą mokslinę ir (ar) praktinę problemą, o rezultatai pateikiami atsižvelgiant į tyrimo teorines ir empirines prielaidas. Nuo mokslo monografijos ar straipsnio ataskaita dažniausiai skiriasi tuo, jog joje mažiau dėmesio skiriama teorinei problemos analizei, pastangoms pozicionuoti tyrimo problemas kitų – tarptautinių ir nacionalinių – tyrimų kontekste.

Mokslinė esė – tai dar vienas mokslo darbo žanras, kurį privalo įvaldyti studentai. Mokslinė esė – studento darbas, kuriame pateikiami jo **savarankiško** mokslinio mąstymo rezultatai. Šių darbų paskirtis – lavinti studentų mokslinį mąstymą ir gebėjimus argumentuoti, raštingai konstruoti mokslinę tekstą. Tad mokslinė esė – mokomasis darbas, o bakalauro, magistro ar tuo labiau daktaro – mokslo darbai. Dažniausiai mokslinėje esė studentams nurodoma remiantis dalyko teoriniais ir empiriniais ištekliais **išanalizuoti** atitinkamą problemą. Mokslinėje esė privaloma:

- savarankiškai suformuluoti tiriamąjį klausimą (problemą);
- logiškai, nuosekliai ir argumentuotai į jį atsakyti;
- remtis dalyko mokslinėmis teorijomis ir sąvokomis (jei reikia, ir empiriniais tyrimų rezultatais);
- rašyti moksliniu stiliumi.

Mokslinės esė žanras iš esmės skiriasi nuo referato, kuriame studentai neprivalo parodyti, kad geba savarankiškai moksliai mąstyti ir išmano dalyko teorinius bei empirinius pagrindus.

Studijuodami aukštojoje mokykloje studentai privalo įvaldyti du mokslo tiriamųjų darbų žanrus: gebėti rengti atitinkamo lygio kvalifikacinius mokslo darbus ir mokslines esė, kurios jiems padeda įgyti būtinų mokslo darbui parengti įgūdžių. Todėl kuo daugiau mokslinių esė rašymo patirties sukaupta studentas, tuo labiau tikėtina, kad jis sugebės parengti tinkamą kvalifikacinį mokslo darbą.

Šviečiamojo/mokomojo žanro mokslo darbų grupę sudaro vadovėliai, mokomosios knygos, enciklopedijos, žodynai ir žinynai. Visi jie nuo pirmosios grupės mokslo darbų pirmiausia skiriasi tuo, kad skirti mokomajai

funkcijai atlikti ir, priešingai nei tiriamieji darbai, nepristato savarankiškų tyrimų. Šviečiamieji/mokomieji darbai supažindina, aptaria dalyko klausimus (jos teorijas, svarstomas problemas ir pan.). Paskirtis lemia ir atitinkamą mokslinio teksto, kuris nėra analitinis, kritinis, stilių. Šio stiliaus reikia vengti rašant tiriamuosius mokslo darbus (bakaluro, o ypač magistro).

2.2. „Nemoksliniai“ mokslinių tekstų žanrai

Mokymo proceso metu studentai kuria tekstus, kurie negali būti vadina mi moksliniais, tačiau dažnai dėl to, kad šie tekstai yra jų mokslinimo proceso dalis, pačių studentų klaidingai priskiriami mokslo darbams. Rienckeris, Jørgensenas (2003) šiai grupei priskiria **žinių tikrinamuosius darbus** ir **testus** ir apibendrintai juos vadina „netikrais“ mokslo darbais. Šie darbai skiriami studentų raštingumo ar kitiems profesiniams gebėjimams lavinti, jų žinioms tikrinti, tačiau tai nėra savarankiški mokslo darbai. Kiek išsamiau reikėtų aptarti referatus, nes studentai dažnai klaidingai mano, kad referatas ir yra mokslo tiriamasis darbas. Būtina įsisąmoninti, kad referatui keliami visiškai kiti akademinio raštingumo reikalavimai nei mokslinei esė, bakaluro ar magistro darbui.

Socialinių mokslų dalykų žinių tikrinamieji darbai dažniausiai yra *referatai*, kuriuose studentai privalo reziumuoti skaitytus mokslinius tekstus, lyginti juos tarpusavyje, interpretuoti. Svarbu pabrėžti, kad referatas nėra tik perskaityto teksto ar tekstų perpasakojimas, nors Lietuvoje taip dažnai manoma. Referatas pagal suformuluotą užduotį gali būti atpasakojamojo, lyginamojo, analizuojamojo ar interpretuojamojo pobūdžio.

Referate studentas nekelia ir nesprenžia mokslo problemų. Šia prasme jis nėra savarankiškas mokslo darbas. Ir tai pagrindinis referato ir mokslinės esė skirtumas. Mokslinėje esė studentas privalo remtis įvairiais teoriniais ir empiriniais studijuojamo mokslo dalyko tekstais, kad išspręstų iškeltą problemą. Kitų autorių tekstai tampa problemos sprendimo priemonėmis. Rengdamas referuojamąjį darbą studentas savarankiškai neformuluoja problemos, o tekstus pristato ir (arba) analizuoja neperžengdamas problemos rėmų.

Rengdami referatus studentai tobulina akademinio raštingumo įgūdžius, t.y. išmoksta nuosekliais dėstyti ir perteikti mintis mokslo kalba, vartoti sąvokas ir pan. Tačiau referuojamojo darbo stilius netoleruotinas mokslo tiriamuosiuose darbuose.

KLAUSIMAI

1. Kokie yra mokslo darbų žanrai?
2. Kuo skiriasi tiriamieji ir šviečiamieji/mokomieji mokslo darbai?
3. Kokie yra esminiai mokslinės esė požymiai?
4. Kuo mokslinė esė skiriasi nuo referato?
5. Kodėl mokslo tiriamajame darbe reikia vengti vadovėlinio pasakojimo?

2.3. Akademinio darbo rašymo ypatumai

Kvalifaciniam bakalauro, magistro darbui, kaip jau aptarta, taikomi iš *esmės* tokie pat žanro reikalavimai kaip ir profesionaliam mokslo straipsniui. Pastaruosius ir bakalauro ar magistro darbus galima skirti tik pagal „meistriškumo“ lygį. Suprantama, studentas nėra pajėgus atlikti tyrimo ir parengti mokslinio teksto kaip profesionalus tyrėjas. Tiesa, vertinant baigiamuosius kvalifikacinius studentų darbus to ir nereikalaujama. Vis dėlto studentas turi įsisąmoninti, kad rašydamas mokslo darbą privalo parodyti savo gebėjimus savarankiškai kurti mokslinį tekstą, rengti jį laikydamasis akademinio darbo rašymo principų.

Prieš aptariant akademinio rašymo principus svarbu keletą žodžių tarti apie jų kilmę. Akademinis rašymas – tai mokslininkų rašymas mokslo bendruomenei. Atsižvelgiant į šį adresatą akivaizdu, kad bet koks mokslinis tekstas turi išlaikyti konkrečiu metu ir konkrečioje vietoje galiojančias

mokslinio teksto rašymo ir konstravimo tradicijas. Šiandienos mokslinis tekstas negali būti rašomas taikant standartus, kurie buvo pripažįstami akademiškai tinkamais XX a. pradžioje. Taip pat ir Lietuvoje rengiant mokslinį tekstą buvo privaloma laikytis tuo metu mokslo bendruomenės nustatytų rašymo taisyklių. Jei tekstas skiriamas tarptautinei auditorijai, jo rašymo stilius gali šiek tiek skirtis.

2.3.1. Akademinio darbo rašymo principai ir taisyklės

Rašant akademinio stiliaus turi būti vadovaujama keletu **principų**, kurių svarbiausi:

1. Mokslo problemos nagrinėjimas

Mokslo darbas skiriamas problemoms, kurios yra reikšmingos mokslo bendruomenei, nagrinėti. Mus supančiame pasaulyje galime išvelgti ir iškelti daugybę problemų, tačiau ne visos jos priklauso mokslo nagrinėjamų problemų sričiai. Pavyzdžiui, darbuotojo dvasinės auros įtaka jo darbo našumui, atsižvelgiant į šiuolaikinio mokslo diskursą, nėra mokslo problema, todėl, suprantama, ji negali būti ir mokslo darbo problema.

2. Argumentacija

Akademiškai rašant tekstą privaloma argumentuoti. Paprastai tariant, bet kuris tyrėjo teiginys turi būti išdėstytas mokslinių argumentų kalba. Pagrindimas turi remtis studijų dalyko žiniomis – teorijomis, empirinių tyrimų rezultatais, sąvokomis ir pan. informacija. Akademiniam tekste argumentas negali būti konstruojamas naudojantis populiariosios kultūros sklaidos priemonių teikiama informacija, pvz., žiniasklaidos tektais, stereotipinėmis visuomenės nuomonėmis ir pan.

3. Analitiškumas ir kritiškumas

Akademinis rašymas – tai gebėjimo taikyti žinias, bet ne jas atpasakoti įgūdžiai. Savarankiškas mokslo darbas neturėtų būti parašytas vadovėliniu stiliu. Studijuojamo mokslo dalyko teorijų aptarimas privalo būti analitinis, o autoriaus tikslas – atskleisti teorijų ir nagrinėjamos problemos ryšį ir argumentuotai įrodyti pasirinktų teorijų taikymo problemai išanalizuoti būtinybę. Moksliniame tekste privalu atskleisti įvairias problemos analizės

perspektyvas, prieštaravimus, pateikti juos svarstymų forma. Taigi, būtina įvertinti visus „už“ ir „prieš“. Rašydamas akademinį darbą autorius privalo parodyti, kad geba kritiškai vertinti ne tik kitų autorių, bet ir savo paties tekstą. Todėl neatsiejama akademinio darbo rašymo dalis yra ir kritiškas pasirinktos problemos, jos analizės galimybių, naudojamų teorinių ir metodinių išteklių įvertinimas.

4. Kryptingumas

Akademinis tekstas, siekiant atskleisti pagrindinę problemą, privalo būti konkretus, sutelktas, jame turi būti ryški „raudona gija“ – svarbiausia analizės ar tyrimo kryptis. Kiekviena struktūrinė teksto dalis privalo būti aiškiai susieta su pagrindine darbo problema. Tekste negali būti šalutinės, nors ir „įdomios“ informacijos, kuriai būtų skirtos atskiros darbo dalys ar pastraipos. Kiekviena teksto dalis – skyrius, poskyris, pastraipa – turi būti pagrindinio problemą pagrindžiančio argumento dalis. Todėl rašantysis visada privalo savęs klausti, kaip pateikiama medžiaga susijusi su nagrinėjama problema.

Atsižvelgiant į aptartus principus pateikiama keletas **techninių reikalavimų**, kurių būtina paisyti rašant mokslo darbo tekstą:

1. Nagrinėti problemą remiantis naujausiais teorinių ir empirinių tyrimų rezultatais.

Rašantis akademinį tekstą autorius privalo būti išsamiai susipažinęs su naujausiomis tiriamos problemos analizės tendencijomis. Šiais žinių visuomenės laikais tokie informacijos šaltiniai prieinami ir Lietuvoje, todėl studentai neturėtų skųstis jų stoka.

2. Išsamiai susipažinti su reikšmingais šaltiniais.

Rašant akademinį rašto darbą reikia būti susipažinus su problemos analizei būtinais reikšmingais mokslinės informacijos šaltiniais (nebūtinai naujausiais). Ne visi pasirinkti informacijos šaltiniai gali būti tiesiogiai naudingi atliekant problemos analizę. Tačiau skaitant mokslinį tekstą lavėja rašančiojo gebėjimai vartoti mokslo sąvokas, įvaldyti akademinio rašymo stilių.

3. Vartoti studijuojamo mokslo dalyko sąvokas.

Argumentuota kalba – vienas jau aptartas akademinio darbo rašymo principų – privalo remtis studijuojamo dalyko sąvokomis. Pasitikslinti dėl jų

turinio rašantysis turėtų atitinkamo dalyko (mokslo) žodynuose, žinynuose ar vadovėliuose.

4. Rašyti moksliniu stiliumi.

Akademinis tekstas rašomas moksliniu, bet ne žurnalistiniu, literatūriniu ar kitu stiliumi. Todėl moksliniame tekste nevartotina emociinga, individuali kalba.

5. Nedaryti asmeninių apibendrinimų.

Argumentas yra pagrindinis mokslinio teksto konstravimo įrankis. Jis, kaip jau aptarta, turi remtis rašančiojo ar kitų mokslininkų atliktais tyrimais, kurie pristatomi mokslo šaltiniuose (ne populiariojoje žiniasklaidoje). Akademiniam tekste negali likti nepagrįstų asmeninių nuomonių, apibendrinimų.

6. Rašyti vienprasmiskai ir tiksliai.

Akademinis tekstas privalo būti parašytas aiškia ir tikslia kalba. Skaitytojui neturėtų kilti klausimų dėl to, ką rašytojas turėjo omenyje, kai rašė vieną ar kitą sakinį. Nereikėtų dirbtinai kurti per ilgų ir per daug sudėtingų sakinį tikintis, kad tai darbui suteiks akademiškumo.

7. Rašyti taisyklinga kalba.

Studentas privalo išmanyti gramatiką, sintaksę ir kalbos kultūrą. Jei šių žinių jam trūksta, gali būti sunku ne tik taisyklingai užrašyti mintis, bet ir jas formuluoti. Tikslinga parengtą rašto darbą parodyti kalbos specialistui net ir tuomet, jei manote esąs pakankamai raštingas.

8. Rašyti bendraujant su skaitytoju.

Akademinis tekstas rašomas neakivaizdžiai bendraujant su skaitytoju. Atskiros teksto dalys turi būti susietos tarpusavyje paaiškinant skaitytojui, kas, kodėl ir kaip bus rašoma.

9. Rašyti pastraipomis, poskyriais, skyriais, dalimis.

Mokslinis tekstas konstruojamas iš atskirų elementų: pastraipų, poskyrių, skyrių, dalių. Kiekvienas iš jų skirtas pagrindiniam argumentui plėtoti. Pavyzdžiui, poskyryje gali būti išdėstyta viena iš pagrindinio argumento sudedamųjų dalių.

PRINCIPAI	TECHNINIAI REIKALAVIMAI
☐ iškelta mokslinė problema	☐ susipažinta su naujausia literatūra
☐ dėstomi argumentai, ne nuomonės	☐ susipažinta su reikšminga literatūra
☐ remiamasi moksline informacija	☐ rašoma vartojant sąvokas
☐ žinios taikomos, ne atpasakojamos	☐ rašoma moksliniu stiliumi
☐ svarstomos įvairios perspektyvos	☐ rašoma tiksliai ir vienareikšmiškai
☐ teorijos analizuojamos siejant su problema	☐ rašoma taisyklinga kalba
☐ atmetama „šalutinė“ informacija	☐ rašoma aiškinant, kas, kodėl ir kaip bus daroma
☐ pateikiama tik būtina informacija	☐ vengiama dirbtinai sudėtingų sakinių
☐ teksto dalys susijusios ir nukreiptos problemos sprendimui atskleisti	☐ rašoma pastraipomis
	☐ rašoma atsižvelgiant į formaliuosius mokslo institucijos reikalavimus

4 pav. *Akademinio darbo rašymo principai ir techniniai reikalavimai*

Perskaičius šiuos akademinio darbo rašymo principus ir techninius reikalavimus gali susidaryti įspūdis, kad rašyti atsižvelgiant į juos labai sudėtinga. Ir šis įspūdis bus teisingas. Šio skyriaus pabaigoje dar panagrinėsime tipiškiausias akademinio rašto darbo klaidas. Tačiau kiekvienam mokslo „pradinukui“ tikslinga turėti trumpą kontrolinį akademinio rašymo reikalavimų sąrašą (4 pav.). Jis turėtų padėti rašančiajam perprasti nustatytus reikalavimus ir juos taikyti praktiškai. Pasistenkite atsižvelgdami į juos įvertinti rašomą ir jau parašytą tekstą.

2.3.2. Mokslinio teksto pastraipos struktūra

Smulčiausias mokslinio teksto elementas – pastraipa. Kiekviena pastraipa – tai užbaigtas teksto fragmentas, kuriam būdinga tam tikra struktūra ir turinio pateikimo logika. Pastraipa skirta vienam teiginiui ir jį pagrindžiantiems argumentams išdėstyti. Taigi, kiekviena pastraipa turi turėti vieną pagrindinę mintį. Visi jos sakiniai prasminiais ryšiais turi būti susiję su pagrindine pastraipos mintimi.

Struktūriškai pastraipą turėtų sudaryti:

- pagrindinis teiginys – jis dažnai būna ir pirmasis pastraipos sakinys;
- pagrindinį teiginį pagrindžiantys argumentai;
- išvadinis pastraipos sakinys.

Atsižvelgiant į pagrindinio teiginio pobūdį, jis gali būti pagrindžiamas:

- aiškinant sąvokas, išskiriant jų kategorijas;
- atskleidžiant priežastinius ryšius (priežastis ir pasekmes);
- pristatant pagrindžiančius duomenis (sukauptus tyrimo metu ar pateikiamus su nuorodomis į kitus autorius).

Pastraipos turėtų būti nei per ilgos, nei per trumpos. Negali būti vieno sakinio pastraipų. Tokia pastraipa nėra pakankama pagrindiniam pastraipos argumentui išdėstyti ir jam pagrįsti. Tas pat pasakytina ir apie ilgą, per visą puslapį nusitęsiančią pastraipą. Jei pagrindinė mintis sudėtinga, tikslinga ją suskaidyti į kelis teiginius ir juos pagrįsti atskirose pastraipose.

Konstruojant pastraipą reikėtų vadovautis šiais **patarimais**:

1. Pateikti pagrindinį teiginį, jį pagrindžiančius teiginius ir išvadą:
 - a. suformuluoti pagrindinį teiginį;
 - b. išdėstyti pagrindžiančius teiginius;
 - c. apibendrinti.
2. Kiekvieną pagrindžiantį teiginį papildyti reikšminga informacija.
3. Sujungti grindžiamuosius teiginius. Tam vartoti įvairius jungiamuosius žodžius ir žodžių junginius: *pirma, antra, trečia...*, *svarbiausia, pagrindinis, kita vertus*, ir kitus. Išvadinį teiginį galima pradėti žodžiais: *apibendrinant, atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta*, ir t.t. Nevengti sąmoningai pakartoti atraminių (pagrindinių) žodžių.

4. Tarpusavyje sujungti atskirus vieno grindžiamojo teiginio sakinius. Kai papildomasis sakinyš jungiamas prie bendresnio teiginio, vartotini jungiamieji žodžiai *patikslinant, iš tikrųjų* ir pan.

Pastraipos tarpusavyje privalo būti susijusios prasminiais ryšiais. Taigi, nepaisant to, kad pastraipos gali būti laikomos savarankiškais teksto elementais, jų visuma sudaro vientisą tekstą. Todėl pastraipos privalo turėti prasmines jungtis. Turi būti aišku, kad kelios viena paskui kitą einančios pastraipos yra vieno sudėtingesnio argumento plėtotės sudedamosios dalys.

Pavyzdžiui, trumpame mokslo darbo poskyryje aptariami visuomeninės kilmės veiksniai, kurie turi įtakos moterų integracijai į kariuomenę, todėl pirmoje teksto pastraipoje skaitytojas turėtų būti trumpai supažindintas, apie ką (kokius veiksnius) ir kodėl (ar tikrai būtina tai aptarti ir kokį ryšį tai turi su pagrindine darbo problema) bus kalbama šiame poskyryje. Kitoje pastraipoje galima trumpai aptarti visus visuomeninės kilmės veiksnius, turinčius įtakos moterų integracijai į kariuomenę. O paskui kiekvienoje pastraipoje išnagrinėti kiekvieną veiksnį atskirai, išdėstant, koku būdu jis veikia šios rūšies moterų integraciją.

Pastraipos tarpusavyje turi būti sujungtos ne tik **prasmės požiūriu, bet ir kalbiškai**. Kalbiškai pastraipas tarpusavyje jungti įmanoma įvairiais būdais:

1. Trumpai atkartojant prieš tai buvusios pastraipos pagrindinį teiginį tolesnės pastraipos pradžioje, pavyzdžiui: *Nepaisant jau aptarto ryšio tarp X ir Y, būtina atsižvelgti į tai, kad Y gali būti veikiamas ir Z.*

2. Vartojant jungtukus, pavyzdžiui: *Kitas reikšmingas veiksnys..., kurį taip pat būtina aptarti, ir pan.*

3. Poskyrio pradžioje trumpai išdėstant visus jame aptariamus pagrindinius teiginius. Pavyzdžiui, jei poskyris skirtas gyventojų politines nuostatas lemiantiems veiksniams išnagrinėti, pirmoje jo pastraipoje trumpai rašoma, jog tam, kad šios nuostatos susiformuotų, įtakos turėjo X, Y, Z, Q veiksniai. Vėliau kiekviena pastraipa skiriama tam tikram veiksmiui aptarti. Šiuo atveju rekomenduotina kiekvieną pastraipą pradėti priminimu, pavyzdžiui: „*Politiškos gyventojų nuostatas taip pat veikia ir Y veiksnys*“.

UŽDUOTYS

1. Parašykite pastraipą, kurių pirmieji sakiniai yra:
*Emigraciniai srautai iš Lietuvos yra intensyvūs...
Kariuomenę pereiti nuo šauktinių prie profesinės karo tarnybos modelio paskatino keletas nacionalinių ir tarptautinių veiksnių...*
2. Pašykite apie puslapį teksto, kurio keliose pastraipose argumentuotumėte teiginį:
Karių, kitaip nei civiliniame sektoriuje užimtų darbuotojų, šeimos susiduria su papildomomis socialinėmis ir psichologinėmis problemomis, kurias lemia karo tarnybos ypatumai.

2.3.3. Akademinį darbų klaidų pavyzdžiai

Toliau pateikiamos ištraukos iš Lietuvos karo akademijos vadybos ir karinės diplomatijos specialybės studentų darbų su tipiškais akademiniais darbų, pastraipų rašymo ir kitomis klaidomis.

1. Rašoma nemoksliniu stiliumi

Nuo senų senovės žinoma, jog miegas – sveikata, miegas – grožis, miegas gydo ligas, miegas daro stebuklus, miegas, miegas, miegas... Anot Rasos Krasauskaitės – tik pamėgink neužmigti vakare iki dešimtos valandos, ir pasėkmės kaip ant delno: iš pradžių nemiga, o vėliau ir rimtos ligos... Baisu. Gal mes ne maži vaikai, gal mes nesuvokiame, kas darosi su mūsų organizmu, ko jis reikalauja ir ką jis atstumia? Nuo senų senovės žmonės buvo skirstomi į „vyturius“ ir „pelėdžiukus“. Taigi, taip ir norisi paklausti autorės, ką gi daryti tam nelemtam „pelėdžiukui“, kuris niekaip negali užmigti dešimtą valandą vakaro ir nesugeba atsikelti bei išmukti Donelaičio „Metų“ ketvirtą valandą ryte?

Iš pirmo žvilgsnio, perskaičius straipsnį, o ypač, manau, straipsnio anotacijoje pateikiamą santrauką, straipsnis atrodo normalus ir gan rimtas. Bet „rimtas“, o tuo labiau „normalus“, manau, nieko nepasako. Todėl perskaitęs antrą kartą, truputį apvirškinęs informaciją ir įsigilinęs į subtilybes, pradėjau savęs klausiti, o kas tai per laipsnis doktorantė – asistentė? Ką gi reikia nuveikti, kad jį pasiektum? Na, bet čia nukrypau. Toliau išdėstysiu, kodėl man kyla tokios mintys.

Ilgų komentarų šioms ištraukoms nereikia. Abi jos parašytos moksliniam tekstui visiškai netinkamu nemoksliniu stiliumi. Kad visas tekstas būtų nemokslinio stiliaus, pasitaiko ne taip dažnai, tačiau pavienių netinkamo stiliaus sakinių galima aptikti daugumos studentų darbuose. Šioje ištraukoje taip pat nėra tikslių nuorodų į nagrinėjamą tekstą.

2. Dėstomi ne argumentai, o asmeninė nuomonė

Nepritartina autoriui, kad sukūrus lanksčią darbo organizavimo sistemą sumažėtų piktnaudžiavimų darbuotojų atžvilgiu. Jis teigia, kad tada išsprendžiamą viršvalandžių problema, tačiau tikėtina, kad taip nebūtų. Darbdavių pagrindinis tikslas – apeinant įstatymus kuo daugiau išnaudoti darbuotojus. Juk šiais laikais labiau vertinamas ne pats žmogus, o jo padarytas darbas. Yra daugybė pavyzdžių, kai darbuotojai gauna atlyginimus vokeliuose ar kasdien viršija dienos darbo valandų skaičių vos ne dvigubai. Tačiau nėra taip blogai. Juk nemažai gyventojų dėl vienokių ar kitokių priežasčių negali laikinai ar visai dirbti, pvz., invalidai. Puikiausias būdas jiems – nuotolinis darbas.

Šioje ištraukoje autorius savo argumentus grindžia ne moksline informacija, bet asmenine nuomone (darbdavio tikslas – išnaudoti darbuotojus; vertinamas ne žmogus; ilgesnės darbo valandos). Tai labai dažna klaida. Mokslo „pradinukai“ nesupranta, kad visuomenei būdingos stereotipinės nuostatos ir nuomonės apie „savaime suprantamus“ dalykus („taip yra“, „visi tai žino“ ir pan.). Tai negali būti mokslinio teksto argumentai. Juk viena iš mokslo funkcijų – abejoti tuo, kas visiems atrodo „savaime suprantama“.

3. Netinkami argumentą pagrindžiantys informacijos šaltiniai

Dažniausiai iš Lietuvos emigruoja labiausiai išsilavinę ir jauni žmonės (www.delfi.lt). Kad tai tiesa, rodo daugybė informacijos, kuri pateikiama žiniasklaidoje. Tokių žmonių netektis Lietuvos ekonomikos raidai yra labai skausmingas smūgis.

Pasirinktas netinkamas argumentą pagrindžiantis informacijos šaltinis. Studentas rėmėsi ne statistine, oficialia ar mokslo tyrimų, o žurnalistų pateikiama informacija. Moksliniame tekste argumentuojama remiantis mokslo žiniomis. Remtis žiniasklaidos tektais galima tik tais atvejais, jei tie tekstai yra analizės objektas (pvz., jei būtų tiriama, kaip žiniasklaida vaizduoja emigraciją), arba siekiant parodyti populiariosios nuomonės ir mokslo žinių prieštarą.

4. Nėra nuorodų į informacijos šaltinį

Lietuvos įmonėse komandinis darbas dar nėra plačiai paplitęs. Per pastaruosius metus jis taikomas: a) stambiose įmonėse, kuriose dirba kvalifikuoti vadybos specialistai; b) bendrose su užsieniu (užsienio kapitalo) įmonėse, kurių vadovai šią praktiką perkėlė iš pagrindinių tam tikros šakos užsienio įmonių; c) reklamos agentūrose, kuriose komandos idėjoms generuoti ir sprendimams analizuoti yra gyvybiškai svarbios.

Šiame pavyzdyje autorius remiasi kitų tyrėjų atliktų tyrimų išvadomis ir jas referuoja, tačiau nuorodų į jų tekstus nėra.

5. Rašoma netiksliai, per daug minčių viename sakinyje

Neturinti politinių garantijų, perėjusi prie mums naujo karių rengimo modelio ir naujos ginkluotės, nors kažin ar galima ką nors kalbėti apie naujos ginkluotės įsigijimą tuo metu, kai didelė lėšų dalis buvo skiriama infrastruktūros plėtrai, vargu ar nebūtų Lietuva tapusi dar vienu „gardžiu kąsneliu“ pasaulio konfliktų arenoje.

Šis pavyzdys iliustruoja, kaip netinkamai sudaroma pastraipa. Į vieną sakinį sudėtos kelios mintys. Sakinys painus, sunkiai suprantamas. Mintis dėstoma nenuosekliai.

6. Pastraipoje pateikti keli nesusiję teiginiai

Nuolat kintančiomis globalizacijos ir integracijos sąlygomis didėja informacijos srautai. Modernioms organizacijoms, norinčiomis likti konkurencingomis, reikia nuolat gerinti produkto kokybę nedidinat sąnaudų. Šiuo atveju ypatingas dėmesys turi būti skiriamas organizacijos vertės, darbo jėgos vertės didinimui, o vienas iš būdų tai pasiekti – pereiti prie komandinio darbo.

Šiame pavyzdyje klaidingai konstruojama pastraipa, joje išdėstomos kelios nesusijusios mintys. Viena iš jų neplėtojama, kita – plėtojama. Pirmasis pastraipos sakinys informuoja skaitytoją apie didėjančius informacijos srautus, todėl, dėsninga, jis tikisi, kad toliau šis teiginys bus pagrįstas. Autorius galėtų pasiremti faktais (statistine ar kita faktine informacija) ir įrodyti, kad jo teiginys teisingas. Arba galima būtų tikėtis, kad autorius aiškins, kodėl „kintančiomis globalizacijos ir integracijos sąlygomis didėja informacijos srautai“. Taigi, skaitytojas gali viltis, kad autorius paaiškins, kokie veiksniai ir kodėl didina informacijos srautus. Tačiau, kaip rodo tolesnė minties plėtra, visi kiti pastraipos sakiniai yra apie komandinio darbo svarbą didinančius veiksnius.

7. Pastraipos tarpusavyje nesujungtos

1990 m. XII pasaulio sociologų kongrese Madride buvo keliami idėja, kad pastaruoju metu daug aktualesnė tampa ne karo, o taikos sociologija, nes, anot Moscose, modernios valstybės evoliucionuoja – nuo pasirengusių karui iki nekariaujančių visuomenių. Taigi, pagal Moscose sukurtą sisteminių lyginamąjį modelį, egzistuoja trijų kategorijų visuomenė.

Kariuomenė – visuomenės veidrodis, juk Lietuvos piliečiai tarnauja kariuomenėje. Kariui privalu laikytis visuotinai priimtų pasaulėžiūros, padorumo ir kitų normų, dažnai net ir griežčiau nei civiliui.

Pirmoji ir antroji šios ištraukos pastraipos tarpusavyje nesusijusios. Pirmojoje pristatomas teorinis modelis (nors ir šis pristatymas taip pat kritikuotinas), o antrojoje plėtojama su pirmąja pastraipa visai nesusijusi mintis.

8. Tekstas neskirstomas pastraipomis

Grupinis darbas šiuolaikiniame pasaulyje – vienas pagrindinių organizacijos sėkmę lemiančių veiksnių. Vis dėlto dauguma žmonių iš prigimties nėra grupių nariai: dažniausiai jie būna vienišiai arba siekia būti pripažinti už savo asmeninius laimėjimus. Organizacijos, kurios skatina savo darbuotojus už asmeninius pasiekimus, kuria aplinką, kurioje išlieka tik stipriausieji, sunkiai persiorientuoja, pereina prie grupinio darbo, nes grupinis darbas yra naudingesnis už individualųjį. Skirtingos kultūros taip pat skiriasi pagal tai, kaip auklėjami vaikai – grupės dvasia ar asmeniniu pasvyzdžiu. Kultūrose, kuriose vaikai auklėjami pabrėžiant asmeninius pasiekimus, ugdomas savarankiškumo ir rungtyniavimo jausmas, žmonės sunkiau prisitaiko prie grupinio darbo principų, kur reikia būti ne lyderiu, bet lygiaverčiu grupės nariu.

Be kitų klaidų, čia padaryta teksto komponavimo klaida – sujungtos dvi gana savarankiškos pastraipos. Pirmoje rašoma apie grupinio darbo svarbą šiuolaikinėje organizacijoje ir su tuo susijusius sunkumus, antroje – apie kultūras, kuriose kaip kultūros vertybės vyrauja tam tikros asmens savybės.

9. Pastraipa yra per trumpa

Straipsnio autorė visiškai nekalba apie genetiką, nors būtent jos vaidmuo čia taip pat labai svarbus.

Pastraipos negali sudaryti tik vienas sakiny.

2.4. Kritinis skaitymas

Akademinio darbo rengimas glaudžiai susijęs su kritinio skaitymo įgūdžiais. Norint parengti savarankišką mokslo darbą, būtinos nuodugnios ir nuolatinės mokslinės literatūros studijos. Šios studijos tyrėjui suteikia ne tik mokslo darbui parengti būtinų žinių, bet ir padeda mokytis akademinės kalbos kultūros. Skaitydamas mokslinius tekstus, jis gauna informacijos apie nagrinėjant konkrečią problemą jau gautus teorinius ir empirinius mokslo rezultatus. O ši informacija padeda tyrėjui apibrėžti savo tyrimo problemą, ieškoti būdų ją spręsti, pozicijuoti savo tyrimą atsižvelgiant į kitus tam tikro studijuojamo mokslo dalyko tyrimus, įvertinti tyrimo naujumą ir ribotumą. Kita vertus, mokslinės literatūros studijos padeda tyrėjui tobulinti akademinį stilių rašant darbą būtinus įgūdžius. Skaitydamas tekstus jis gali mokytis konstruoti argumentus, kurti pastraipas, nuosekliai plėtoti tekstą ir pan. Taigi, būtina suvokti, kad mokslo darbo neįmanoma parašyti remiantis tik asmenine patirtimi ir nestudijavus mokslinės literatūros.

Mokslinės informacijos, pateikiamos mokslo straipsniuose, monografiuose ir kituose mokslo leidiniuose, skaitymas – sudėtingas darbas, reikalaujantis susikaupimo, mąstymo pastangų ir kritiškos refleksijos. Tai skaitymas, kurio metu nuolat turi kilti klausimų, kodėl, kas, kaip ir pan. Tuo kritinis mokslinio teksto skaitymas skiriasi nuo kitų tekstų skaitymo.

Apibendrinant galima pasakyti, kad kritinio skaitymo tikslas – rasti pagrindinį teksto teiginį/tezę/hipotezę ir suvokti, kokiais argumentais jis yra pagrįstas. Suprantama, mokslo darbe gali būti pateikta daugiau nei viena tezė/hipotezė, kurios argumentuojamos daugeliu smulkesnių grindžiamųjų argumentų. Bet kuriuo atveju **kritinio skaitymo rezultatas turi būti teksto analitinės struktūros suvokimas**. Skaitymo rezultatą metaforiškai galima būtų pavaizduoti kaip skaitančiojo gebėjimą išvelgti teksto kamieną (hipotezė/tezė) ir šakas (argumentai). Šia prasme kritinis skaitymas visada yra skaitymas tarp eilučių. Už parašytų žodžių būtina išvelgti mokslinės minties (pagrindinio teiginio ir jį pagrindžiančių argumentų), dėstomos tekste, struktūrą.

Štai keletas principų, kurių reikėtų laikytis pradedančiam lavinti kritinio skaitymo įgūdžius:

1. Neskaitykite ieškodami tik informacijos. Laikraščio teksto skaitymas neprilygsta mokslinio teksto skaitymui. Skaitant mokslinį tekstą nereikėtų stengtis „sukišti į galvą“ kuo daugiau jame pateiktos informacijos, nes kritinio skaitymo tikslas – atskleisti analitinę teksto struktūrą.

2. Raskite pagrindines tezes/hipotezes. Skaitykite ieškodami pagrindinio iškeltos problemos klausimo, hipotezių, kuriuos tekste nori pagrįsti autorius.

3. Stebėkite, kaip autorius konstruoja argumentus. Skaitydami ieškote atsakymų į klausimus: kuo remiasi autorius grįsdamas savo tezes? Kokias sąvokas jis vartoja, kokias renkasi teorines priegias? Kokie empiriniai duomenys naudojami siekiant pagrįsti ar sustiprinti argumentą?

4. Vertinkite autoriaus argumentus. Kitiškai skaitant mokslinį tekstą būtina jį ir vertinti. Tai padaryti gali padėti klausimai: ar pasirinktos teorinės priegios yra tinkamos iškeltai problemai spręsti, tezėms/hipotezėms pagrįsti? Ar tiksliai vartojamos sąvokos? Ar pakanka pateiktųjų duomenų? Ar duomenys sukaupti korektiškai? Ar pateiktus duomenis galima interpretuoti kitaip, nei tai padarė autorius? Kiek ir kuriose srityse originalus autorius? Ar originali iškelta tezė/hipotezė ar savitas jos įrodymas?

5. Įvertinkite skaitomo teksto intelektualinį ir visuomeninį kontekstą. Kada rašytas tekstas? Kokiai auditorijai jis buvo skirtas? Kokios teorijos rašant tekstą vyravo tos mokslo srities tyrimuose? Ar ir kiek autorius buvo ištikimas to laikotarpio tradicijoms ir kiek buvo originalus? Kiek tekstas reikšmingas atsižvelgiant į to laiko mokslo teorines ir praktines problemas? Ar jis reikšmingas šiuo metu? Kokia jo reikšmė dabar?

2.4.1. Praktiniai patarimai rengiantis kritiškai skaityti tekstą

Be bendrųjų kritinio skaitymo principų, kuriais privalo vadovautis studentai skaitydami mokslinį tekstą, tikslinga susipažinti ir su keletu patarimų, kurie skirti skaitymo praktikai tobulinti ir gali padėti išmokti tinkamai skaityti mokslo veikalų tekstus:

1. Atsirinkite tekstus. Prieš pradėdami kritiškai skaityti tekstus iš visų jau sukauptų atsirinkite tik tuos, kurie atrodo reikšmingiausi tyrimo problemai spręsti. Paprastai pirminių mokslinės literatūros paieškų rezultatas būna daugybė tekstų, kurie tyrėjui iš pradžių atrodo svarbūs. Bet prieš pereinant prie nuodugnesnio skaitymo būtina juos „atsijoti“. Tai – parengiamasis kritinio skaitymo etapas. Norint nuspręsti, ar tekstas tinkamas, rekomenduotina perskaityti jo įvadą ir išvadas, susipažinti su turiniu.

2. Žymėkitės analitinę struktūrą. Išskirkite ir užsirašykite pagrindines autoriaus keliamas problemas, tezes/ hipotezes ir jas pagrindžiančius argumentus. Šią struktūrą tikslinga panaudoti konstruojant schemą, kuri aki-vaizdžiai atskleistų struktūrinių teksto vienetų tarpusavio ryšius.

3. Derinkite su savo tyrimu. Analizuodami tekstą stenkitės galvoti apie savo tyrimo problemas, tezes/ hipotezes. Galvokite, kaip ir kuo skaitomas tekstas gali papildyti ar paneigti tyrimo metu daromas prielaidas, konstruojamus argumentus, ir pan.

4. Pastabas rašykite „savo kalba“. Neperrašinėkite teksto. Jei žymitės autoriaus iškeltas tezes/ hipotezes, argumentus, stenkitės tai daryti savais žodžiais, glaustai.

5. Cituokite korektiškai. Jei tekste yra vietų, kurios dėl savo kalbinės formos atrodo labai patraukios, nurašykite jas itin atidžiai, preciziškai ir aiškiai išskirkite, kad būtų aišku, kad tai – nurašytos vietos. Autoriaus posakiai, vaizdingos metaforos ar itin sklandžiai suformuluota mintis privalo atsidurti kabutėse, tiksliai nurodančiose citatos vietą tekste. Nepalikite šio darbo ateičiai, nes dėl aplaidumo galite tapti atsitiktinio plagiato auka.

6. Susikurkite savo pastabų užsirašymo sistemą. Kiekvienas tyrėjas turi savo konspektavimo ir pastabų užsirašymo sistemą. Vieni mėgsta naudotis kortelėmis, ant jų užsirašyti autoriaus pateiktas tezes/ hipotezes ir jas pagrindžiančius argumentus. Kiti pastabas užsirašo atskiruose lapuose, kuriuose palieka vietos, kad galėtų susieti savo tyrimo argumentus su autoriaus. Universalios pastabų užsirašymo sistemos nėra, kiekvienas tyrėjas susikuria savą, jam patogiausią.

KLAUSIMAI

1. Kaip kritinis skaitymas susijęs su akademinio rašymu?
2. Kodėl skaitymas tik kaupiant informaciją nepadės studentui parengti savarankiško mokslo darbo?
3. Kokie skiriamieji kritinio skaitymo bruožai?
4. Ko reikėtų vengti kritiškai skaitant mokslinį tekstą?

2.4.2. Mokslinės informacijos šaltiniai ir kaip juos skaityti

Studentai dažnai būna įsitikinę, kad rengiant mokslo darbą svarbiausia – sukaupti kuo daugiau informacijos. Nors ši nuomonė iš dalies teisinga, tačiau skaitymas, be kritiško mąstymo, o tik kaupiant informaciją, nėra vaisingas. Taip skaitant, kaip jau aptarėme, neįmanoma tinkamai parengti savarankiško mokslo tiriamojo darbo. Kita vertus, rengiantis kritiškai analizuoti mokslinius tekstus, būtina suprasti, kad skirtingus mokslinės informacijos šaltinius būtina skaityti skirtingai. Todėl šiame poskyryje susipažinsime su mokslinės informacijos šaltinių įvairove, aptarsime, kaip juos reikėtų skaityti.

Mokslinės informacijos šaltiniai pirmiausia skirstytini atsižvelgiant į jų pateikimo būdą. Jie yra spausdinti arba elektroniniai (5 pav.). Skelbimo būdas – svarbus skiriamasis bruožas dėl to, kad elektroninėmis priemonėmis pateikiamą informaciją būtina atidžiai papildomai kritiškai įvertinti.

Spausdinta mokslinė informacija, kurią tyrėjas randa bibliotekoje, paprastai dar iki ją išspausdinant būna ne kartą tikrinama mokslo leidinių redakcinių komisijų ir kitų mokslininkų savikontrolės institucijų (mokslininkų asociacijų, ekspertų komisijų ir pan.). Todėl dauguma spausdintos mokslinės informacijos atitinka moksliniam tekstui keliamus reikalavimus ir gali būti naudojama kaip patikimas mokslinės informacijos šaltinis.

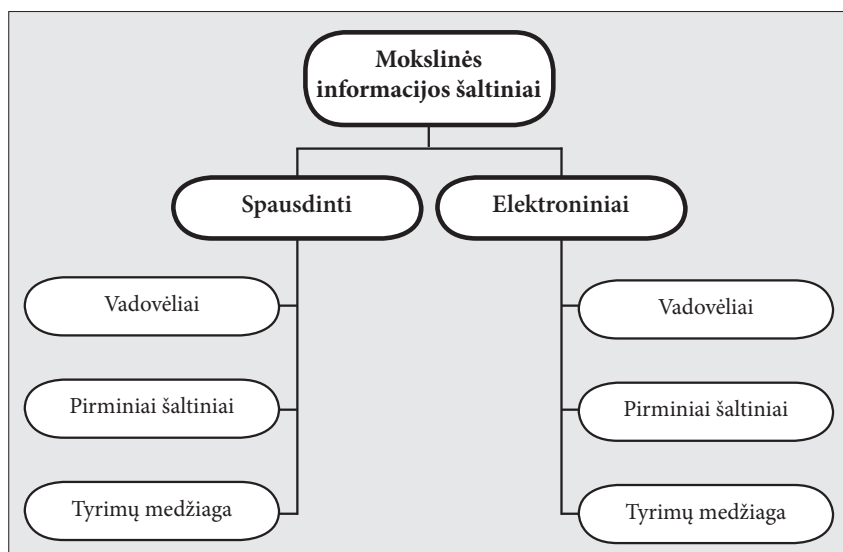
Elektroninė informacija, kuri prieinama naudojantis įvairiomis internetinės paieškos sistemomis, deja, ne visada būna perleista per mokslo koky-

bės filtrą. Į internetą gali patekti „bet kas“, o tai ir yra elektroninės informacijos silpnybė. Nemažai elektroninės informacijos neatitinka moksliniams tekstams keliamų reikalavimų. Todėl skaitant būtina dar kartą šiuos tekstus kritiškai įvertinti.

Pagal medžiagos tipą tiek spausdinta, tiek elektroninė mokslinė informacija skirstoma į keletą grupių: **vadovėliai, pirminiai šaltiniai, tyrimų medžiaga** (5 pav.).

- Vadovėliai naudingi pradedant tiriamąjį darbą. Jie leidžia tyrėjui prisiminti pagrindines tiriamos problemos sąvokas, egzistuojančias teorijas, mokslo bendruomenės diskusijas, tyrimų rezultatus. Vadovėlis atlieka orientuojamąjį vaidmenį formuluojant probleminius klausimus, apsisprendžiant dėl tyrimo metodologijos, nukreipiant į kitus mokslinės informacijos šaltinius ir pan. Tikslinga susipažinti su tais studijuojamo mokslo dalyko vadovėlio skyriais ir poskyriais, kurie nagrinėja savitas problemas. Pavyzdžiui, planuojant atlikti sociologinį tyrimą apie sugyventinių poras, suprantama, reikėtų gilintis į sociologijos vadovėlio skyrių, kuriame aptariama šeimos sociologija. Taip pat labai svarbu – studijuoti naujausius prieinamus vadovėlius.
- Pirminiai šaltiniai – tai originalūs fundamentiniai mokslo darbai. Jie skirti specifinėms socialinėms problemoms nagrinėti. Šiuose darbuose pateikti dalyko teoriniai pagrindai. Paprastai pirminiai mokslinės informacijos šaltiniai spausdinami mokslo monografijose. Pirminių mokslinės informacijos šaltinių nereikėtų painioti su pirminiais empirinės informacijos šaltiniais, kurie gali tapti mokslinio tyrimo objektu. Tai gali būti tiek istoriniai šaltiniai, tiek teisės aktai. Pirminiai mokslinės informacijos šaltiniai skaitytini siekiant tiksliai suformuluoti tyrimo problemą, išplėtoti tyrimo metodologinį modelį. Juos skaitant visada būtina klausti, kaip ir kiek autoriaus mąstymo maniera, plėtojami argumentai gali pasitarnauti atliekant pasirinktą tyrimą.
- Tyrimų medžiaga – tai empirinių tyrimų, kurie reikšmingi tyrimo temai plėtoti, rezultatai. Jie paprastai pristatomi mokslo žurnalų straipsniuose, tačiau gali būti aptariami ir mokslo monografijose. Tam tikros srities mokslo žurnalai yra dinamiškiausias mokslo raidos

atspindys, nes juose pristatomi naujausi tyrimų rezultatai, patvirtinantys ar paneigiantys egzistuojančias teorijas. Ši informacija tyrėjui naudinga, nes padeda sužinoti, kokių lygiu ištirta problema, susipažinti su taikomais empirinės analizės metodais ir nukreipti į pirminius teorinius šaltinius. Mokslo straipsnių studijos naudingos ir dėl to, kad suteikia pradedančiajam tyrėjui galimybę susipažinti su labai apibrėžtų mokslinių tezių/ hipotezių iškėlimo ir pagrindimo būdais. Todėl skaitant studijuojamo dalyko mokslo žurnalų straipsnius patartina ne tik ieškoti analitinės teksto struktūros dėsningumą, bet ir užsirašyti pagrindinius tyrimų rezultatus, kurie gali būti naudingi.

5 pav. Mokslinės informacijos šaltiniai

Tyrėjui svarbūs tiek elektroniniai, tiek spausdinti informacijos šaltiniai. Ypač patartina naudotis internetinėmis mokslo žurnalų prieigomis. Dauguma mokslo žurnalų dabar turi spausdintą ir elektroninę versijas, todėl šiems

elektroniniams šaltiniams nebūtina taikyti patikimumo vertinimo procedūras. Tačiau tai privaloma visai kito tipo elektroninei informacijai.

Įprasta elektroninius tekstus vertinti atsižvelgiant į keletą požymių, kurių pagrindiniai yra šie:

1. Autoriaus patikimumas. Reikia įsitikinti, ar elektroniniame tekste nurodytas autoriaus vardas ir pavardė, ar pristatyta jo mokslinė kvalifikacija. Taip pat svarbu išsiaiškinti, kokiai mokslo įstaigai autorius priklauso.

2. Internetinio puslapio patikimumas. Būtina nustatyti, kas yra internetinio puslapio leidėjas. Jei tai mokslo įstaiga (universitetas ar tyrimų institutas), didelė tikimybė, kad mokslinės informacijos kokybė jau bus patikrinta. Vyriausybiniai, tarptautinių organizacijų puslapiai, kuriuose gali būti pateikiamos mokslo tyrimų ataskaitos, vertintini kaip patikimi. Asmeniniai, el. žiniasklaidos, įvairių draugijų ar nevyriausybinių organizacijų interneto puslapiai neturėtų būti vertinami kaip savaimė patikimi, o juose pateikta informacija – kaip tinkamas mokslinės informacijos šaltinis.

3. Turinio patikimumas. Tyrėjas pagal savo išgales privalėtų įsitikinti ir pateikto turinio patikimumu. Svarbu nustatyti, ar pateikta informacija nėra asmeninė nuomonė, ar aiškiai ir logiškai išdėstyti moksliniai argumentai, ar teksto kalba yra akademinė, ar nėra gramatinių klaidų, ir pan. Rekomenduotina nustatyti, ar pateikiama elektroninė informacija turi ir spausdintą versiją.

4. Informacijos naujumo įvertinimas. Būtina nustatyti, kada paskelbta informacija, ar ji dar aktuali.

KLAUSIMAI

1. Kas lemia spausdintos ir elektroninės mokslinės informacijos kokybę?
2. Kuo skiriasi įvairių mokslinės informacijos šaltinių skaitymas?
3. Kokia elektronine mokslinė informacija galima pasitikėti neabejojant jos kokybe?
4. Kaip jūs manote, kurie el. puslapių adresų plėtiniai (adrese esančios raidės po paskutinio taško) vertintini kaip patikimi?

2.4.3. Mokslinės informacijos perteikimas ir plagiatas

Mokslo darbo teksto rašymas susijęs su mokslinės literatūros studijomis. Tad, suprantama, rengdami savarankišką mokslo darbą tyrėjai naudojami jau egzistuojančiais mokslinės informacijos šaltiniais ir juose pristatomais mokslo rezultatais. Jie padeda suformuluoti problemas, atskleisti jų aktualumą, iškelti hipotezes ir jas pagrįsti. Šia prasme galima pasakyti, kad bet kuris naujas mokslinis tekstas „išauginamas“ iš jau turimų mokslo rezultatų.

Moksle nusistovėjusios taisyklės, pagal kurias tyrėjas savo mokslo darbe privalo nurodyti naudojamos mokslinės informacijos šaltinius. Šios taisyklės priklauso nuo to, kiek ir kaip autorius naudojami kitų mokslininkų darbo rezultatai. Tačiau bendra taisyklė teigia, kad **bet kuriuo būdu naudojantis kitų tyrėjų mokslinės veiklos rezultatais privaloma nurodyti šių rezultatų autorius.**

Galima skirti du pagrindinius būdus, kuriais moksliniame tekste pateikiami kitų tyrėjų rezultatai:

1. Citavimas. Tai teksto perteikimas, kai originalus jo pateikimo būdas nekeičiamas. Originalus tekstas rašomas kabutėse, o po citatos pateikiama nuoroda į tekstą (koku būdu rašomos nuorodos, patarsime vėliau).

Cituoti tikslinga tada, kai autoriaus pasiūlytas argumentas tampa jūsų plėtojamo argumento pagrindu, taip pat kai polemizuojama su originalaus teksto autoriumi arba interpretuojamos jo išdėstytos mintys.

Klaidinga manyti, kad citatų gausa pavers tekstą „moksliniu“. Greičiau galioja atvirkštinė taisyklė – kuo mažiau citatų tekste, tuo geriau. Bet šios taisyklės nereikėtų taikyti nuorodoms, t.y. negalioja taisyklė – kuo mažiau nuorodų, tuo geriau.

Mokslo darbe gali būti ir trumpų, ir ilgų citatų. Trumpos citatos „įaudžiamos“ į pagrindinį tekstą, o ilgosios dažnai išskiriamos atskira pastraipa, vizualiai išskiriamos keičiant šriftą, teksto formatą. Cituojant nuorojoje privalu nurodyti tikslią teksto vietą (puslapį (-ius)).

2. Parafrazavimas. Tai teksto perteikimas, kai originalus jo pateikimo būdas keičiamas. Tada originalus tekstas neišskiriamas kabutėmis, tačiau parafrazės pabaigoje pažymima nuoroda į šaltinį. Parafrazuojant originalų tekstą siekiama glaustai perteikti autoriaus mokslinio darbo rezultatus, nebūtina atkartoti tikslią teksto formuluotę ir stilių. Paprastai taip pat nurodomas originalaus teksto puslapis (-iai).

3. Referavimas – labai glaustas mokslo rezultatų pristatymas. Pavyzdžiui: *Pastaruoju metu kariuomenės sociologijoje ryškėja tendencija nagrinėti moterų padėtį karinėse pajėgose* (Segal, 1995; Kuemmel, 2004). Iš šio pavyzdžio matyti, kad teksto autorius, išstudijavęs mokslinę literatūrą, padarė išvadą, kad kariuomenės sociologijoje akivaizdi nauja tendencija, ji taip pat pastebėta ir minima kitų autorių (pristatytų nuorodose) darbuose. Referuojant nuorodoje konkretaus teksto puslapio nurodyti nebūtina, ypač tada, kai originalaus darbo rezultatais naudojamosi labai plačiai, jie pateikiami apibendrintai.

Taigi, nuorodos į literatūros šaltinius rašomos, kai cituojami, parafrazuojami arba referuojami kito autoriaus darbai, mintys ir kt. Yra įvairių nuorodų pateikimo sistemų, nustatančių, **kas** ir **kaip** turėtų būti įrašoma nuorodoje. Štai keletas nuorodų pavyzdžių:

1. Nurodoma autoriaus pavardė, šaltinio, kuris cituojamas, leidimo metai ir puslapis (po dvitaškio).

„Posovietinių transformacijų pobūdžiui Vidurio ir Rytų Europos regiono šalyse įtakos turėjo kiekvienos šalies istorinis ir kultūrinis palikimas“ (Pavardenis, 1999: 23).

2. Nurodoma autoriaus pavardė, šaltinio, kuris cituojamas, leidimo metai ir puslapis.

„Posovietinių transformacijų pobūdžiui Vidurio ir Rytų Europos regiono šalyse įtakos turėjo kiekvienos šalies istorinis ir kultūrinis palikimas“ (Pavardenis, 1999, p. 23).

3. Laužtiniuose skliaustuose nurodomas šaltinio numeris literatūros sąrašė ir puslapis (po kablelio).

„Posovietinių transformacijų pobūdžiui Vidurio ir Rytų Europos regiono šalyse įtakos turėjo kiekvienos šalies istorinis ir kultūrinis palikimas“ [9, 128].

4. Nurodoma šaltinio autoriaus pavardė, tačiau nenurodomas puslapis (tai pasakytina apie parafravimą ir ypač referavimo nuorodas).

Kaip rodo kai kurie tyrimai, nagrinėjantys verslo efektyvumo skatinimą, ypatingas vaidmuo šiame procese tenka... (Pavardenis, 1998; Vardenis, 2006).

Bendrų nuorodų pateikimo tvarkos reikalavimų nėra – kiekviena mokslo institucija (mokslo ar studijų įstaiga, mokslo žurnalas) ar jos padalinys (katedra) turi nustatiusi tvarką, kuri išdėstoma patvirtintuose aprašuose. Todėl studentas privalo atsižvelgti į katedros patvirtintus mokslo darbų rengimo reikalavimus.

Tas pats pasakytina ir apie **literatūros sąrašą**. Literatūros sąrašė nurodomi visi naudotos mokslinės literatūros ir kiti informacijos šaltiniai. Yra įvairių sistemų, kaip turi būti aprašoma mokslo darbe naudota literatūra. Kiekvieną sistemą sudaro skirtingos taisyklės, **kaip** tai padaryti (pvz., ar nurodyti nesutrumpintą autoriaus vardą, kur rašyti leidimo metus, ir pan.). Tačiau daugelį sistemų bendravardiklina sutarimas, **ką** (t.y. kokią informaciją) privaloma pateikti atsižvelgiant į literatūros tipą. 1 lentelėje nurodyta, kokią privaloma pateikti informaciją pagal mokslinės literatūros tipus. Tačiau kaip pateikti būtiną informaciją (pvz., ar autoriaus pavardė pateikiama didžiosiomis raidėmis, kokie skyrybos ženklai ir kur rašomi, koks informacijos pateikimo eiliškumas, ir pan.), sprendžia konkretus mokslo ar studijų padalinys.

Su keletu literatūros sąrašo sudarymo pavyzdžių studentai gali susipažinti K. Kardelio knygoje „Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai“ (362–370 p.), taip pat L. Reinecker ir P. S. Jorgenseno knygoje „Kaip rašyti mokslinį darbą?“ (155–156 p.). Pabrėžtina, kad tai gali būti tik pagalbinė informacija. Dėl tikslių literatūros sąrašo ir nuorodų teikimo tvarkos reikalavimų studentai privalo kreiptis į savo studijų padalinį.

1 lentelė. *Literatūros sąrašė privaloma pateikti informacija pagal literatūros tipus*

<i>Literatūros tipas</i>	<i>Privaloma pateikti informacija</i>
Mokslo monografija	Autoriaus (-ių) pavardė (-ės) ir vardas (-ai), pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, leidimo metai
Straipsnis mokslo monografijoje, rinktinėje	Autoriaus (-ių) pavardė (-ės) ir vardas (-ai), straipsnio pavadinimas, leidinio, kuriame paskelbtas straipsnis, pavadinimas, leidimo vieta, leidykla, metai, puslapiai
Straipsnis mokslo žurnale	Autoriaus (-ių) pavardė (-ės) ir vardas (-ai), straipsnio pavadinimas, žurnalo, kuriame paskelbtas straipsnis, pavadinimas, žurnalo tomas, numeris, metai, puslapiai
Informacija iš periodinių leidinių	Teksto pavadinimas, leidinio pavadinimas, numeris, leidimo metai
Elektroninė informacija	Autoriaus (-ių) pavardė (-ės) ir vardas (-ai), teksto pavadinimas, nesutrumpintas prieigos adresas, data, kada buvo prisijungta per prieigą

Aptariant mokslinės informacijos pateikimo mokslo darbe ypatumus būtina aptarti ir **plagiato** problemą. Plagiatas – svetimų mokslo rezultatų pasisavinimas pateikiant juos kaip savus. Tai intelektinės nuosavybės vagystė. Ji gali būti prilyginta tokiems intelektiniams nusikaltimams kaip duomenų padirbinėjimas ar klastotė. Todėl už plagijavimą turi būti ir daug kur yra griežtai baudžiama.

Daugelio ES ir Šiaurės Amerikos šalių universitetų griežta kovos su plagijavimu politika – čia netoleruojami ir net šalinami iš aukštosios mokyklos plagiatoriai. Panaši tvarka galioja ir kai kuriose, nors ne visose, Lietuvos aukštosiose mokyklose.

Plagijavimo požymiams nustatyti studentų darbuose daug kur pasaulyje, taip pat ir Lietuvoje, pradedami taikyti „elektroniniai spąstai“. Studentų darbais filtruojami pasitelkiant duomenų bazines, kurios leidžia nustatyti nuplagijuotas teksto vietas. Tai efektyvus plagiato nustatymo būdas.

Rengiantys mokslo darbus studentai turėtų žinoti, kad yra du plagijavimo tipai – **atsitiktinis ir sąmoningas**. Atsitiktinis plagiatas gali būti netinkamo skaitymo rezultatas, kai nedėmesingai pasižymėjus skaitomus tekstus užrašuose atsitiktinai sumaišomos savos ir svetimos mintys. Sąmoningas plagijavimas – tai suvoktas svetimų minčių pasisavinimas. Abiejų tipų plagijavimo padariniai yra vienodi.

KLAUSIMAI

1. Kokiais atvejais privaloma nurodyti mokslo darbe naudojamus kitų mokslininkų rezultatus?
2. Kuo nuoroda skiriasi nuo literatūros sąrašo?
3. Kuo plagijavimas skiriasi nuo parafrazavimo?
4. Kaip išvengti atsitiktinio plagiato?

3. MOKSLO TIRIAMOJO DARBO PROJEKTAS

Vykdamas iš taško A į tašką B nepažįstamoje vietovėje vairuotojas turi kelias galimybes: gauti vietovės žemėlapi ir jame pasirinkti racionaliausią maršrutą arba pasikliauti savo nuojauta ir atsitiktinumu, galbūt viliantis, kad tašką B padės rasti praeiviai. Pavadinkime pirmąją „kontrolės“, o antrąją – „atsitiktinumo“ strategijomis. Kuo jos skiriasi?

- Laikydamasis „kontrolės“ strategijos vairuotojas sąmoningai pasirenka vieną iš daugelio galimų kelių, o „atsitiktinumo“ strategija besivadovaujantis vairuotojas, išvykdamas iš taško A, yra *atviras visoms galimybėms*.
- Pirmuoju atveju vairuotojas nusprendžia *pats kontroliuoti* situaciją, kurioje atsidūrė, antruoju – tampa situacijos, kuri *jį kontroliuoja*, dalimi.
- Pasirinkdamas maršrutą vairuotojas *prisiima atsakomybę* už savo pasirinkimą ir kelionės rezultatus, o pasikliaujantis atsitiktinumu – *atsakomybės išvengia* ir kelionės nesėkmes gali priskirti nepalankiai susiklosčiusioms aplinkybėms.
- Labai tikėtina, kad skirsis ir šių dviejų vairuotojų kelionės *efektyvumas* (skaičiuojant laiko, degalų ir kitas sąnaudas). Daug didesnė tikimybė, kad pirmuoju atveju vairuotojas greičiau ir sutaupęs išteklių pasieks tikslą.

Šis dviejų skirtingų situacijų kelyje palyginimas gal tik bendrais bruožais, tačiau gana tiksliai nusako situaciją, kurioje gali atsidurti mokslo tiriamosios veiklos besimantis asmuo. Abi aptartos situacijos įmanomos ne tik kelyje, bet ir mokslo srityje. Tačiau kad „atsitiktinumo“ strategija moksle pasiteisintų, būtinos dvi sąlygos: a) tyrimas turi kelti labai specifinius socialinių mokslų klausimus ir remtis su jais susijusiomis tyrimų metodologijomis, b) tyrimus privalo atlikti ne mokslo naujokai (studentai), o mokslinės veiklos patirties turintys, šioje srityje įsitvirtinę asmenys. Todėl toliau apie „atsitiktinumo“ strategiją nekalbėsime. Pakanka žinoti, kad ji egzistuoja.

Mokslo tiriamojo darbo projektas yra savotiškas „žemėlapis maršrutas“, padedantis tyrėjui nueiti kelią nuo iškelto mokslinio klausimo iki tyrimų rezultatų. Literatūroje ir praktikoje mokslo tiriamojo darbo projektai dažnai vadinami skirtingai. Nors daugiausia jie įvardijami kaip mokslo tiriamojo darbo/mokslinio tyrimo projektai, pasitaiko, kad vartojamos ir kitos sąvokos: mokslo tiriamojo darbo planas, mokslo tiriamojo darbo proceso etapai, tyrimo dizainas. Tačiau šioje knygoje vartosime mokslo tiriamojo darbo (MTD) projekto terminą.

Mokslo tiriamojo darbo projektas atliekant mokslinį tyrimą turi keletą funkcijų:

- susiaurina mokslo tiramosios veiklos galimybes, sumažina jų įvairovę (įpareigoja laikytis vieno „maršruto“);
- paverčia mokslinį tyrimą kontroliuojama veikla, nes sprendimai ir su jais susijęs tyrimo modelis priimami sąmoningai ir argumentuotai (priimdamas sprendimus tyrimo situaciją kontroliuoja tyrėjas);
- leidžia tyrėjui priimti sprendimus, kurie užtikrins mokslinio tyrimo efektyvumą (laiko, materialinių išteklių, tyrėjo intelektualinių gebėjimų bei kitų galimybių požiūriu);
- užtikrina mokslinio tyrimo sprendimų aiškumą, tikslumą, jų tarpusavio suderinamumą;
- leidžia pristatyti sprendimus, sulaukti kritikos ir koreguoti mokslo tiriamojo darbo projektą dar prieš pradėdant tiriamąją veiklą.

Taigi, kokybiškai parengtas mokslo tiriamojo darbo projektas yra viena iš pagrindinių prielaidų sėkmingai atlikti mokslinį tyrimą ir tinkamai parengti mokslo darbą (kursinį, bakalauro ar magistro). Tiriamojo darbo projektas (visas ar jo sudedamosios dalys) tampa įvadine parengto mokslo darbo dalimi.

3.1. Mokslo tiriamojo darbo projekto rengimo eiga

Mokslo tiriamojo darbo projektas parengiamas dar prieš pradėdant tyrimą, todėl, suprantama, vėlesniuose tyrimo etapuose jo sudedamosios dalys gali būti taisomos ir tikslinamos, aiškiau ir tiksliau formuluojamos. Įgyven-

dinant kiekvieną mokslo tyrimo etapą reikia nuolat grįžti prie darbo pradžioje parengto projekto. Tai būtina dėl dviejų priežasčių:

- norint stebėti, ar atliekama mokslinė veikla iš esmės nenukrypsta nuo išdėstytų ketinimų ir sprendimų;
- siekiant patikslinti, papildyti ar pataisyti mokslinio projekto turinį, kadangi mokslo tiriamojo darbo metu tyrėjas susipažįsta su teorine medžiaga ir kitų tyrimų rezultatais, o tai gali tapti svarbiu postūmiu tobulinant projekto turinį.

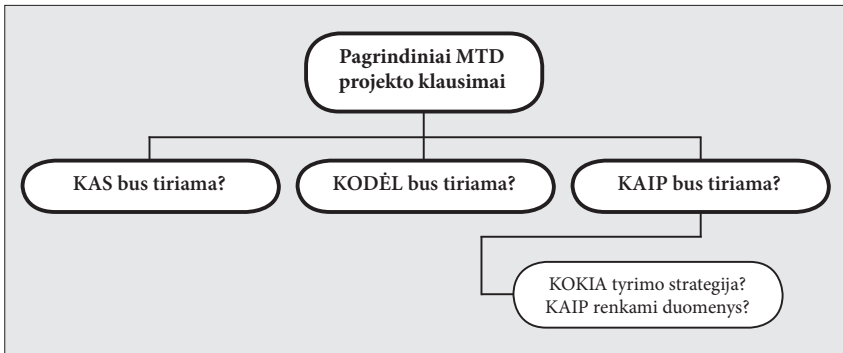
Akivaizdu, kad mokslo tiriamojo darbo projektas tyrimo metu turi būti ne kartą taisomas. Tai daroma žengiant kiekvieną vėlesnio tyrimo žingsnį. Tad projekto ir juo remiantis organizuojamos mokslinės veiklos santykis gali būti įvardytas kaip **abipusė priklausomybė**. Mokslinė veikla (kas ir kaip tirama) vyksta pagal projektą, kita vertus, ji turi grįžtamąjį poveikį to paties projekto turiniui. Taigi, mokslo tiriamojo darbo projektas visada plėtojamas lygiagrečiai su tiriamąja veikla. Ir šia prasme baigtinę formą jis įgauna tik tada, kai ne tik baigiamas tyrimas, bet ir parašomas visas mokslo darbas.

Nepatyrusiam tyrėjui toks nuolatinis mokslo tyrimo projekto tikslinimas ir taisymas gali sudaryti įspūdį, kad jis visiškai nereikalingas. Tačiau tai labai apgaulinga ir iš esmės klaidinga nuomonė. Nors savo galutinį pavidalą mokslo tiriamojo darbo projektas įgauna tik mokslinio tyrimo ir mokslo darbo rengimo pabaigoje, o daugybė tarpinių jo variantų tampa šiukšlėmis, tai užtikrina, kad mokslinio darbo etapai bus tarpusavyje susiję, nuoseklūs ir nenutols nuo mokslo tiriamojo darbo tikslų.

3.2. Mokslo tiriamojo darbo projekto elementai

Pagal bendrąją mokslo tyrimų metodologiją tradiciškai skiriami šie mokslo tiriamojo darbo projekto elementai: tyrimo problema, objektas, tikslai, tezės/ hipotezės ir uždaviniai. Tačiau prieš pereinant prie labiau formalizuotos mokslo tiriamojo darbo projekto elementų apžvalgos pravartu trumpai susipažinti su šiek tiek paprastesne ir studentams prieinamesne mokslo tiriamojo darbo projekto struktūros apžvalga (6 pav.).

Rengiant mokslo tiriamojo darbo projektą reikia atsakyti į tris esminius klausimus: **kas, kodėl ir kaip** bus tiriama? Sugebėję pakankamai aiškiai atsakyti į šiuos klausimus turėsite išankstinį tyrimo krypties ir eigos vaizdą. Suprantama, ieškant atsakymo į kiekvieną iš šių klausimų tenka rinktis iš keleto alternatyvų arba, prisimenant anksčiau pateiktą palyginimą, sudaryti „maršrutą“ renkantis skirtingus kelius. Kiekvienas tyrėjas į šiuos klausimus atsakys savaip, o net ir pasirinkusieji tuos pačius atsakymus į, pavyzdžiui, pirmąjį klausimą (**kas bus tiriama?**) į antrąjį arba trečiąjį atsakys individualiai. Tai rodo mokslinio tyrimo subjektyvumą, nes kiekvienas pasirinkimas (atsakymas) bus nulemtas tyrėjo motyvų, jo kūrybingumo, sugebėjimo analizuoti socialinius reiškinius, dalyko išmanymo.

6 pav. Pagrindiniai mokslo tiriamojo darbo projekto klausimai

Parengta autorės remiantis: Blaikie, 2007

- Atsakymas į klausimą **KAS** – tai pasirinkimas tirti tam tikrą socialinės tikrovės **aspektą**.
- Atsakymas į klausimą **KODĖL** išreiškia tyrėjo nuomonę apie būtinybę tirti pasirinktą socialinės tikrovės aspektą bei tyrėjo siekius jį **aprašyti, paaiškinti, pakeisti esamą situaciją**.
- Atsakymai į klausimą **KAIP** nusako tyrėjo **pasirinktus būdus**, ku-

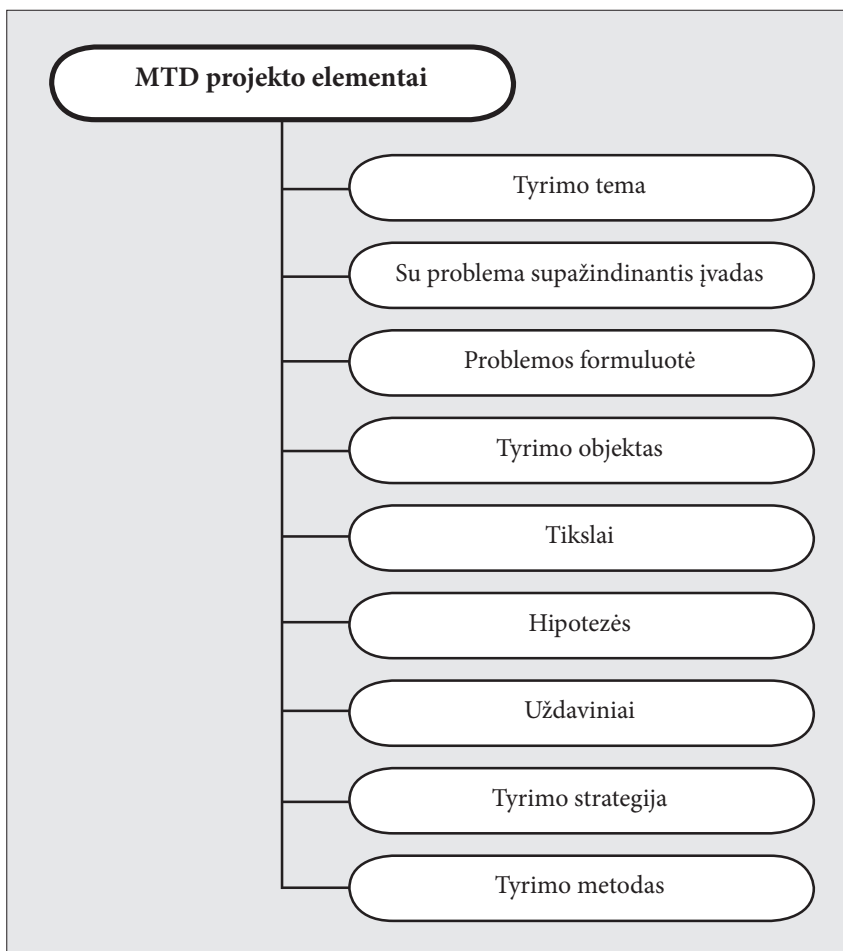
riais jis nagrinės pasirinktą tirti socialinės tikrovės aspektą. Šiuo atveju klausimas „kaip“ nusako tiek conceptualius, tiek techninius su tyrimo atlikimu bei informacijos kaupimu susijusius sprendimus. Ieškodamas atsakymo į šį klausimą tyrėjas atsiduria tarp daugybės alternatyvių pasirinkimų: jis gali rinktis skirtingas teorijas, kuriomis remdamasis konstruos tyrimo analizės modelį, taikys skirtingas tyrimo strategijas, naudos skirtingus duomenų rinkimo būdus.

Atsakymai į pagrindinius MTD projekto klausimus pradedančiajam tyrėjui padės suvokti pasirinktą tyrimo kryptį ir pereiti prie MTD projekto elementų, kurie pagal bendrąją mokslo tyrimo metodologinę tradiciją įvardijami formalizuotai.

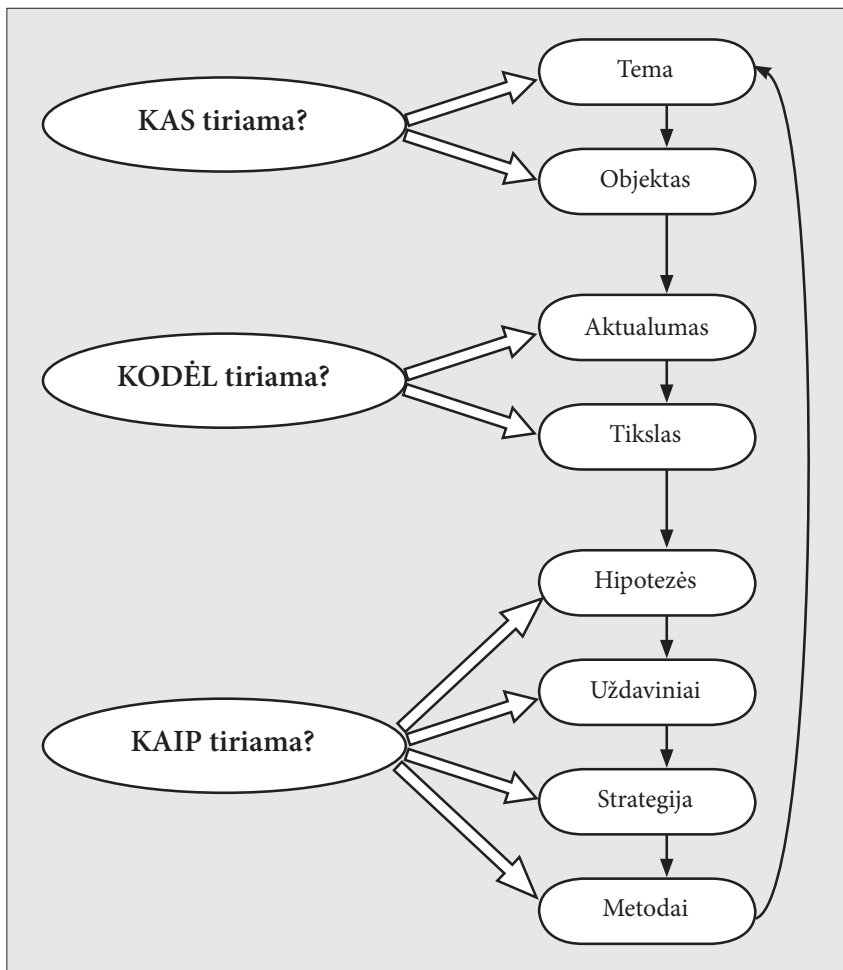
MTD projektą turi sudaryti šie *elementai*: tyrimo tema, su problema supažindinantis įvadas, kuriame pagrindžiamas jos aktualumas, problemos formulavimas, tyrimo objekto apibrėžimas, tyrimo tikslų formulavimas, tyrimo hipotezės (-ių) iškėlimas, tyrimo strategijos ir tyrimo metodo pasirinkimas (7 pav.). Tolesniuose knygos poskyriuose išsamiai aptarsime kiekvieną MTD projekto elementą.

Jau aptarti pagrindiniai MTD projekto rengimo klausimai logiškai susiję su MTD projekto elementais (8 pav.). Atsakymas į klausimą „Kas bus tirama?“ atveda prie tyrimo temos ir objekto apibrėžimo. Sugebėjęs apsispręsti dėl jį dominančio tiriamo socialinės tikrovės aspekto tyrėjas nesunkiai pateiks bent jau pradinę temos ir tyrimo objekto formulotę. Atsakymai į klausimą „Kodėl turi būti tirama?“ tyrėjui „pasufleruos“ tyrimo problemą, pagrįs jos aktualumą, taip pat padės suformuluoti tyrimo tikslą.

Su klausimu „Kaip bus tirama?“ susiję nemažai MTD projekto pasirinktinių elementų: hipotezių, uždavinių, tyrimo strategijų ir metodų. Atsakymas į klausimą „kaip“ sujungia tiek tyrimo conceptualius pagrindus, tiek tyrimo techninio atlikimo būdus. Pirmuoju atveju nuo atsakymo į šį klausimą priklauso apsisprendimas taikyti tam tikrus teorinius modelius pasirinkto objekto analizei atlikti, tikrinti tik tam tikrus objekto ir veiksnio (-ių) santykius arba atskirų veiksnių ryšius, antruoju – atsakymas veda prie techninių MTD projekto pasirinkčių, nurodo konkrečius žingsnius ir priemones, kurias pasitelkęs tyrėjas analizuos pasirinktą objektą.

7 pav. Mokslo tiriamojo darbo projekto elementai

8 pav. MTD projekto pagrindinių klausimų ir formaliųjų elementų tarpusavio ryšiai

Visiems MTD projekto elementams keliama keletas pačių bendriausių kokybės reikalavimų. Jie turi būti tarpusavyje susiję:

1. **formaliosios logikos požiūriu**, t.y. reikalaujama, kad tarp atskirų projekto elementų neliktų prieštaravimų, o tikslinantys elementai (objektas) nebūtų platesni nei bendrieji elementai (tema) ir pan.;

2. **turinio požiūriu**, t.y. pasirinkta tema plėtotina formuluojant visus kitus MTD projekto elementus;

3. ir sudaryti **darnią sistemą**, kitaip tariant, „tvarkingą visumą“, kad būtų aišku, kas, kodėl ir kaip bus tiriama.

KLAUSIMAI

1. Kokio tipo mokslo darbams būtina rengti MTD projektus?
2. Kaip manote, ar įmanoma ir, jei taip, kokį mokslo darbą parengti be MTD projekto?
3. Ar keliant pagrindinius MTD projekto klausimus būtina išmanyti taikomus tyrimo metodus?
4. Kodėl 8 paveiksle formalieji projekto elementai tarpusavyje sujungti?

3.2.1. Mokslo tiriamojo darbo temos pasirinkimas

Tyrimo tema – atliekamo mokslo darbo kelrodis. Ji apibrėžia tą socialinės tikrovės teritoriją, kurią mokslininkas pasiryžta tirti, ir nukreipia tyrimą pasirinkta linkme. Dažnai pasitaiko, kad tyrimo tema pirminiuose MTD projekto variantuose būna suformuluota ne itin tiksliai, šiek tiek miglotai. Ir tai lemia mokslinio darbo prigimtis: kiekvienas žengiamas žingsnis turi būti kritiškai apmąstomas atsižvelgiant į paskesnę sprendimą. Tad, suprantama, pradinis temos apibrėžimo variantas įgaus aiškesnius kontūrus, kai tyrėjas bus apsisprendęs dėl tyrimo tikslo ir hipotezių. Neretai pasitaiko ir taip, kad

pats tiksliausias ir kalbiškai grakščiausias temos pavadinimas suformuluojamas tik tada, kai rengiama galutinė mokslo tiriamojo darbo ataskaita.

Nepaisant to, kad MTD tema vėliau mokslinio tyrimo metu gali būti tikslinama, suformuluoti ją prieš pradėdant darbą būtina. Kad ir kaip suformuluota būtų tema, jau pirmaisiais MTD etapais ji atlieka keletą **funkcijų**:

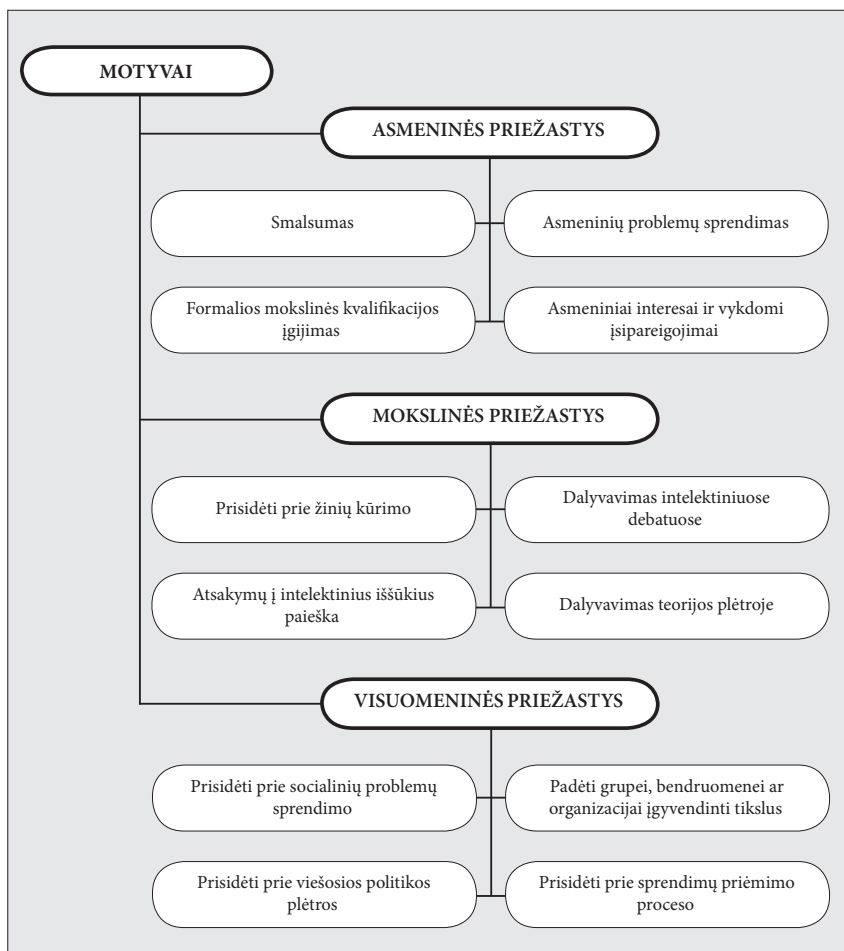
- sutelkia tyrėjo dėmesį, mintis;
- nukreipia mąstymą ir pastangas tiksline kryptimi;
- suteikia galimybę pranešti apie savo mokslinius ketinimus kitiems.

Kitaip tariant, suformuluota tema neleidžia tyrėjui blaškytis tarp įvairių galimybių ir „sudrausmina“ jo mąstymą. Labai svarbus temos vaidmuo mokslo tiriamojo darbo procese – galimybė pranešti apie savo mokslinius ketinimus kitiems – kolegoms, darbo vadovui ir, sulaukus konstruktyvios kritikos, toliau tikslinti pasirinktos temos formulotę.

Kokia bus pasirinkta mokslo tiriamojo darbo tema, visada priklauso nuo keleto kontekstinių priežasčių: **tyrėjo motyvų, mokslinės literatūros, techninių apribojimų** (Blaikie, 2007). Šios priežastys turi įtakos renkantis temą tiek mokslo tyrimų naujokams, tiek profesionalams.

Motyvus, kurie skatina tyrėją rinktis vieną ar kitą temą, gali lemti asmeninės, mokslinės ir visuomeninės priežastys (9 pav.). Asmeninės priežastys, kurios suteikia postūmį tirti tam tikrą temą, gali būti tyrėjo intelektualinis smalsumas, pavyzdžiui, siekis nustatyti, kiek pripažintas tam tikro reiškinio aiškinimo modelis atitinka tikrovę. Kita asmeninio pobūdžio priežastis gali būti tyrėjo noras išspręsti savo problemas.

Šiuo atveju asmeninės problemos rodo galbūt ir paties tyrėjo neįsąmonintus ir su jo biografija, asmenybe susijusius motyvus. Pavyzdžiui, noras išsiaiškinti, ar užsienio šalyje įgytas išsilavinimas turi įtakos Lietuvos kariuomenės karininko karjerai, gali būti paakintas tyrėjo asmeninės patirties. Studentų ar doktorantų tyrimų dažnas motyvas – poreikis įgyti kvalifikacinį mokslo laipsnį, kuris suteikiamas atlikus tyrimą ir parengus jo mokslinę ataskaitą. Tyrimo temą gali lemti ir turimi išsipareigojimai. Dirbantis viešosios politikos tyrimų organizacijoje asmuo bus priverstas tyrimo temas rinktis vadovaudamasis savo išsipareigojimais organizacijai (atsižvelgdamas į jos specifiką) ir, pavyzdžiui, šioje organizacijoje siekdamas karjeros.

9 pav. Temos pasirinkimo motyvų kompleksas

Parengta autorės remiantis: Blaikie, 2007

Mokslinės priežastys, lemiančios mokslo darbo temos pasirinkimą, suprantama, dažniau būdingos ne pradedantiems mokslinę veiklą, bet mokslo profesionalams. Mokslininkas, išmanantis savo dalyko diskursą, naujausias temų ir tiriamų problemų bei taikomų metodų tendencijas, dalyvaujantis tarptautinės mokslo bendruomenės veikloje, savo tyrimų temas gali orientuoti į empirinių ir teorinių žinių kūrimą, disciplinos intelektualinę raidą, ambicijas neatsilikti nuo šiuolaikinio mokslo tendencijų ir pan.

Visuomeninės kilmės priežastys, kurios gali paskatinti tyrėją pasirinkti tam tikrą temą, gali būti nulemtos siekio spręsti praktines visuomenės narių grupių, organizacijų ar visuomenės problemas. Prie šių priežasčių taip pat priskirtinas noras keisti esamą padėtį, įvardyti ir siūlyti problemų sprendimo variantus, parengti konkrečias viešosios politikos koncepcijas ar veiksmų ir priemonių planus.

Dažniausiai darbo temos pasirinkimas priklauso ne nuo vieno motyvo ar vienos grupės motyvų, bet nuo skirtingų motyvų sampynos. Tačiau, suprantama, kai kurie motyvai renkantis temą gali dominuoti ir taip lemti tyrimo pobūdį.

Dar prieš pradedant tyrimą tikslinga išnagrinėti ir įvardyti didžiausią įtaką temos pasirinkimui turintį motyvą ar jų visumą. Tokie „motyvų apyskaita“ gali padėti tyrėjui pasirinkti tyrimo kryptį, strategiją. Taip, pavyzdžiui, studentas, kurio temos pasirinkimui lemiamos įtakos turi tik siekis įgyti bakalauro ar magistro kvalifikacinį laipsnį, tikėtina, nesileis į intelektualinį „nuotyki“ ir rinksis „saugias“, jau ne kartą tirtas temas.

Kaip jau minėjome, pasirenkant temą reikšmingą įtaką turi mokslinės literatūros studijos. Jos sprendimą lemia keletu aspektų:

1. Mokslinė literatūra turi įtakos tyrėjui apsisprendžiant dėl konkrečios tyrimo temos, tyrimo strategijos. Ji gali „pasufleruoti“ temą, kuri tikrintų kitų tyrimų rezultatus, leistų pritaikyti tyrimo metodikas ir pan. Taigi, mokslinė literatūra riboja temos pasirinkimą nukreipdama tyrėją tam tikra temos formulavimo kryptimi.
2. Mokslinės literatūros prieinamumas gali riboti konkrečios temos pasirinkimą. Kuo daugiau mokslinės informacijos šaltinių prieš pradėdamas tyrimą turi tyrėjas, tuo preciziškiau ir tiksliau jis suformuluos savo temą ir tyrimo tikslus. Todėl, suprantama, tikslinga rinktis

temas, kurias nagrinėjanti mokslinė literatūra tyrėjui yra prieinama. Šiais žinių visuomenės plėtros laikais sunku įsivaizduoti situaciją, kad nebūtų mokslinės literatūros pasirinkta tema (nors tokius studentų skundus tenka išgirsti labai dažnai).

3. Mokslinė literatūra gali lemti tyrimo temos pasirinkimą ir ta prasme, kad pasirinktoji tema iš tiesų nėra pakankamai moksliskai ištirta. Tačiau tai taikytina ne studentams, o patyrusiems tyrėjams, puikiai išmanantiems savo dalyko diskursą. Studentas vargu ar sugebės suformuluoti temą, kuri jo studijų dalyko dar nebūtų ar būtų labai mažai nagrinėta. Kad galima būtų suformuluoti tokią temą, būtina labai gerai, išsamiai išmanyti dalyką, jo nagrinėjamas temas ir problemas.

Jau minėti trečio tipo veiksniai, turintys įtakos temos pasirinkimui, yra **techninės** kilmės. Techniniams veiksniams priskiriama: **auditorija, etiniai ir formalūs apribojimai, išteklių (laiko ir lėšų) apribojimai**. Nors šie apribojimai, palyginti su mokslinės kilmės apribojimais, gali atrodyti ne tokie svarbūs, tačiau labai dažnai jų vaidmuo renkantis tyrimo temą ir planuojant tyrimą būna lemiamas.

Auditorija – grupė, kuriai skirtas tyrimas, t.y. klientai, kolegos, mokslo bendruomenė, mokslo žurnalai ir pan. Renkantis temą būtina atsižvelgti į potencialius skaitytojus. Vienaip mokslinio tyrimo tema turėtų būti suformuluota specializuotai mokslo bendruomenės grupei, kitaip – valstybės institucijai, užsakiusiai atlikti šį tyrimą.

Etiniai apribojimai gali būti tiek bendramoksliniai, tiek susiję su konkrečia organizacija, kuriai priklauso tyrėjas. Universitetas ar kita aukštojo mokslo įstaiga gali turėti specialių etinių apribojimų, apibrėžiančių tyrimo temų galimybes. Pavyzdžiui, kai kuriuose pirmaujančiuose pasaulio universitetuose parengtos daktaro disertacijos turi būti įvertintos ir specialios tyrimų etikos komisijos. Ji sprendžia, ar atlikdamas tyrimą ir rašydamas mokslo darbą tyrėjas nenusižengė bendrosioms etikos ir mokslo bendruomenės normoms. Studentams ypač aktualūs formalieji temos apribojimai, kuriuos nustato katedra ar kurso dėstytojas, kai pateikiamas galimų tirti temų sąrašas.

Tyrėjams svarbūs ir su tyrimais susijusių išteklių (laiko bei finansiniai) apribojimai. Renkantis temą būtina atsižvelgti į tyrimui skirtą laiką ir apsispręsti, ar per šį laiką, atsižvelgiant į visus kitus išteklius, įmanoma tinkamai

jį atlikti. Tema gali būti susijusi ir su finansinėmis galimybėmis, kurios diktuoja tyrimo strategijos, tyrimo metodų, kartu ir tyrimo temos, apibrėžtį.

Visos aptartos priežastys formuoja temos pasirinkimo galimybių lauką, vedamos tyrėją prie konkrečios temos ir mažindamos temos pasirinkimo galimybes. Šis procesas nesunkiai gali būti įsivaizduojamas kaip galimų tyrimo temų filtravimas, kai pagal aptartus kriterijus įvertinus galimas temas tyrėjui lieka pasirinkti tik iš keleto temų.

Kai renkantis temą neįvertinamos visos aptartos kontekstinės temos formulavimo priežastys (motyvai, mokslinė literatūra, techniniai apribojimai), temos dažnai suformuluojamos netinkamai. Toliau pateikiame dažniausiai pasitaikančių temos formulavimo klaidų sąrašą (Robson, 2007 : 49):

- Tema **per plati**, jos neįmanoma išnagrinėti per turimą laiką. Pamėginkite susiaurinti temą pasirinkdami vieną jos aspektą.
- Tema **per siaura**, itin siauras temas kokybiškais ir mokslui reikšmingais tyrimais gali paversti tik mokslo profesionalai, kurie, nepaisydami šio temos ribotumo, geba ją nagrinėti iš esmės, išsamiai ir plačiai. Jei jau pasirinkote per siaurą temą, pamėginkite pagrįsti jos praktinį ar teorinį reikšmingumą.
- Tema **per sudėtinga**. Nepaisant to, kad, kaip jums atrodo, sugalvojote temą, prie kurios joks tyrėjas dar nebuvo prisilietęs, nepervertinkite savo jėgų ir nemanykite, jog tarsite naują žodį moksle. Faktas, kad tema dar nebuvo tirta, gali reikšti, jog šiuo metu mokslui trūksta priemonių patikimai šios temos analizei atlikti.
- Tema **nuobodži**. Nesirinkite temų, kurios jums neįdomios. Net jei ir sugebėsite šią temą užbaigti, vargu ar padarysite tai kūrybiškai.

Baigiant šį poskyrį reikėtų paminėti dar vieną dažną mokslinio tyrimo temos formulavimo klaidą. Tai klaidingas įsitikinimas, kad temos formuluotė – pakankama prielaida pradėti tyrimą. Iš tiesų temos formuluotė tik bendrais bruožais apriboja jūsų tyrimo klausimų sritį, tačiau ji nenurodo tyrimo krypties. Kad tam tikros temos apibrėžtame „lauke“ jūsų mąstymas įgytų vektorių, būtina suformuluoti tyrimo problemą.

Taip pat tikslinga aptarti ir keletą **netinkamo temos formulavimo** pavyzdžių, kurie paimti iš savarankiškų studentų darbų.

1. Komandinio darbo organizavimas Lietuvos organizacijose
2. Darbo vietų modernizavimas
3. Grupinio darbo naudingumo analizė
4. Personalo ugdymas – nuolatinis iššūkis vadovams ir specialistams

Apie visas išvardytas temas galima pasakyti, kad jos suformuluotos per plačiai ir neproblemiškai. Pirmosios temos autorius įvardijo, kad jį domina komandinio darbo organizavimo procesas, tačiau nepatiksline, kokiu aspektu šis procesas bus tiriamas. Šios temos privalumas tai, kad nurodyta, kokios organizacijos taps tyrimo objektu. Antra tema suformuluota akivaizdžiai per plačiai: nepatiksline, kokio sektoriaus darbo vietų modernizavimas domina autorių ir kuriuo aspektu šis procesas bus nagrinėjamas. Panaši kritika taikytina ir trečiajai darbo temai. Ketvirtosios temos autorius pasirinko mokslo tiriamojo darbo temai netinkamą retoriką. Akivaizdu, kad jį domina su personalo ugdymu susijusios problemos, kurios kyla vadovams. Tačiau įvertinus temos formuluotę neaišku, kokio pobūdžio problemos bus tiriamos. Formuluojant temą galėtų būti nurodyta, ar tiriamos problemos susijusios su vadovų nuostatomis, bendra verslo kultūra, teisiniais darbuotojų ir darbdavių santykiais ir pan.

KLAUSIMAI

1. Kaip pasirenkant temą reiškiasi tyrėjo subjektyvumas?
2. Ar subjektyvumas renkantis tyrimo temą yra mokslo darbo privalumas ar trūkumas?
3. Kaip manote, kurie temos pasirinkimo apribojimai yra svarbiausi?
4. Jūsų nuomone, ar pirma reikia suformuluoti pirminį temos pavadinimą, ar pradėti studijuoti mokslinę literatūrą?

3.2.2. Mokslo tiriamojo darbo problemos formulavimas

Mokslo tiriamojo darbo problema – tai esminis atliekant tyrimą sprendžiamas klausimas ar klausimai. Tyrimo tema apibrėžiama kaip tirtina socialinės tikrovės dalis, o kaip tyrimo problema įvardijama šios tikrovės dalies tirtinų reiškinių ar jų sąveikų visuma. Taigi, suformulavęs tyrimo problemą tyrėjas gali sukongretinti temą, suteikti tyrimui kryptį, o tiriamajai veiklai – aiškumo. Atsakymo (-ų) į iškeltą probleminį tyrimo klausimą paieška ir sudaro tiriamojo darbo esmę. Vadinasi, problema arba probleminis klausimas yra tai, į ką dar nėra atsakyta.

Mokslo tiriamojo darbo problema paprastai kyla dėl įtampos tarp to, kas yra žinoma, ir to, kas nežinoma. „Žinojimas“ šiuo atveju gali apimti tiek teorines, tiek empirines žinias. Probleminis klausimas gali kilti dėl būtinybės:

- **patikrinti teorijos prielaidas konkrečioje socialinėje tikrovėje**, pavyzdžiui, nustatyti, ar teorinė prielaida dėl moterų išsilavinimo įtakos santuokinio amžiaus didėjimui (santuokų senėjimui) ir pirmojo vaiko gimimo atidėjimui reikšminga nagrinėjant Lietuvos moterų demografinę elgseną po 1990 m. Šiame pavyzdyje probleminis klausimas kyla dėl įtampos tarp to, kas žinoma teoriškai, ir to, kas nežinoma empiriškai, kai yra nagrinėjama konkrečios visuomenės situacija;
- **praplėsti empirines mokslo žinias apie vieną ar kitą reiškinį**, t.y. kai norima papildyti žinias apie tam tikro socialinės tikrovės aspekto *struktūrinius* (sudėties, tipų, požymių), *funkcinius* (kokį vaidmenį atlieka tiriamas fenomenas ar jo sudedamosios dalys), *procesinius* (kaip susiformuoja, kinta tiriamas reiškinys) ypatumus. Šiuo atveju probleminio klausimo įtampa kyla dėl to, kad tam tikras reiškinys ištirtas tik iš dalies, kai kurie jo ypatumai dar nėra atskleisti. Pavyzdžiui, žinoma, kad visuomenėje daugėja sugyventinių porų, tačiau nėra žinių apie jų procesinę kaitą: ar jos vėliau susituokia, ar dažniau išyra.

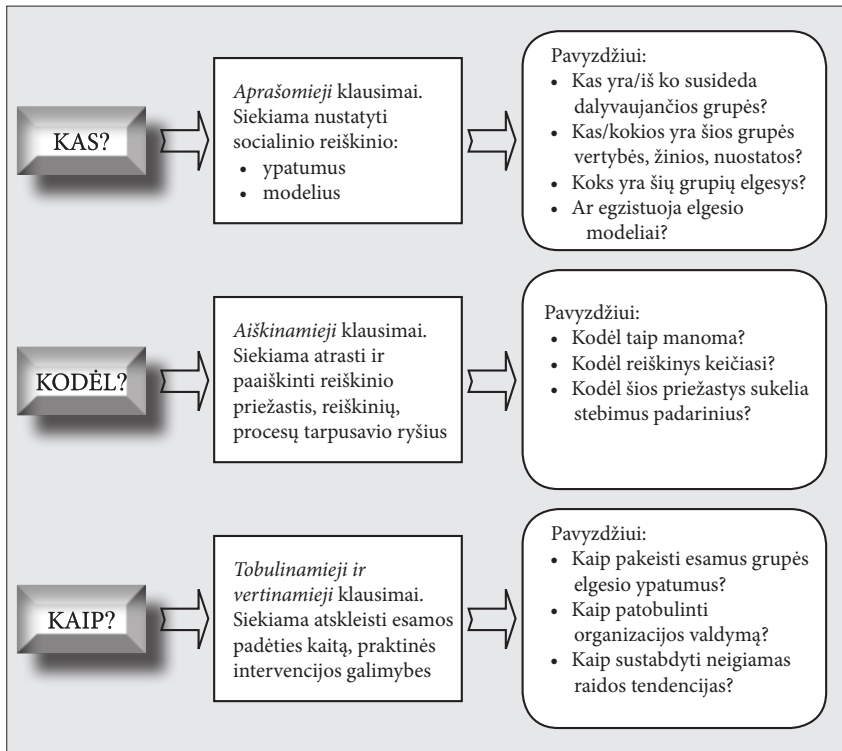
Taigi, pirmuoju atveju atliekant mokslinį tyrimą bus sprendžiama problema, kurią sudaro ir teorinis, ir empirinis dėmenys. Antruoju atveju tyrimas bus orientuotas tik į empirinį lygmenį, nors, suprantama, tyrimo metu taip pat reikės naudotis įvairiais teoriniais intelektualiais ištekliais – sąvokomis, teorinėmis prielaidomis ir t.t.

Mokslo tiriamojo darbo **problema nebūtinai yra probleminė situacija kasdiene prasme**, nors būtent taip MTD problemą dažnai supranta mokslo naujokai. Dažnai pirmieji studentų bandymai apibrėžti problemą atkartoja tuo metu vykstančias visuomenės diskusijas apie visuomenės ar jos grupių problemas, perduodamas žiniasklaidos, pavyzdžiui, tabako ir alkoholio vartojimo tarp paauglių, emigracijos padarinių Lietuvos ūkio raidai ir pan. probleminius klausimus.

Problema, kaip minėta, yra esminis tiriamas klausimas, todėl **tyrimo problemą formuluoti ir reikėtų pradėti iškeliant tiriamuosius klausimus**. Skirtini trijų tipų klausimai: **kas, kodėl, kaip** (10 pav.). Kaip matome 10 pav., klausimai „kas“ skirti tiriamo reiškinio ar tiriamos grupės, organizacijos, visuomenės sudėties, funkcionavimo (veikimo) ypatumams nustatyti. Tai – aprašomieji klausimai, kurie leidžia suformuluoti aprašomojo pobūdžio tyrimo problemas. „Kodėl“ probleminiai klausimai siekia atskleisti tiriamo reiškinio ar grupės, organizacijos, visuomenės egzistavimo mechanizmus, jų priežastinį ryšį. Klausimai „kaip“ skatina atskleisti esamos tiriamo reiškinio padėties kaitą, praktinę intervenciją, siekiant ją keisti. Tai klausimai, kurie suteikia tyrimui praktinės taikomosios vertės.

Šių trijų probleminių klausimų kėlimo eiliškumas atliekant tyrimą pagrįstas tam tikra logika. Negalima kelti probleminio klausimo „kaip“ neatsakius į klausimus „kodėl“ ir „kas“. Suprantama, pradėti visada reikia nuo pirmojo klausimo „kas“, kuris apibūdina tiriamąjį reiškinį. Po to būtina išsiaiškinti, kaip šis reiškinys funkcionuoja, kokie priežasčių–pasekmių ryšiai turi jam įtakos. Ir tik vėliau galima nukreipti tyrimą, siekiant išsiaiškinti praktinės intervencijos (tobulinimo, efektyvinimo ir pan.) galimybes. Mokslinės literatūros studijos, susijusios su tyrimo tema, gali leisti tyrėjui praleisti pirmojo tipo klausimus „kas“ ir iš karto pereiti prie antrojo tipo probleminių klausimų „kodėl“. Jei aprašomųjų, tiriamąjį reiškinį apibūdinančių žinių yra ir jų pakanka, tyrėjas gali kelti sau užduotį atsakyti į kito tipo probleminius klausimus.

MTD projekte būtina paisyti ne tik probleminių klausimų loginės eiliškumo sekos, bet ir jų skaičiaus. Jis paprastai būna nustatytas atsižvelgiant į formalius apribojimus (turimus laiko, materialinius išteklius, formaliuosius institucijos reikalavimus) ir tiriamojo reiškinio ištyrimo lygį. Jei pasirenka-

10 pav. *Probleminių klausimų tipai ir jų pavyzdžiai*

Parengta autorės remiantis: Blaikie, 2007

ma originali tyrimo problema, pavyzdžiui, apsisprendžiama nagrinėti mažai tirtą reiškinį, tyrimui gali visiškai pakakti ir vieno ar keleto aprašomųjų probleminių klausimų. Suprantama, tyrėjas, atlikdamas tyrimą, visada gali derinti visų trijų tipų klausimus.

Problemos formulavimas – viena iš kūrybiškiausių ir originaliausių mokslo tiriamojo darbo proceso dalių. Tyrėjo iškelta problema atskleidžia

tyrimo idėją, savitą tyrėjo požiūrį į tiriamą reiškinį. Šia prasme problema atskleidžia tyrėjo mokslinę vaizduotę, mąstymo originalumą ir jo įdirbį šioje srityje (kaip susipažinęs su tyrimui reikšmingomis teorijomis ir kitais tyrimais). Todėl, suprantama, problemos formulavimas yra labai individualus procesas. Vis dėlto pradedantieji gali praversti keletas **techninių patarimų**, padėsiančių **suformuluoti tyrimo problemą**:

1. **Kaupkite žinias.** Sunku įsivaizduoti, kad būtų įmanoma tinkamai suformuluoti tyrimo problemą pasirinkta tema neturint mokslo žinių. Mokslinės literatūros studijos padeda tyrėjui ne tik gauti teorinių ir empirinių žinių, bet ir susigaudyti, kokios vyrauja mokslo tendencijos, plėtoti savo temą ir problemą mokslo diskurse. Kuo tyrėjas išsamiau susipažinęs su tyrimui reikšminga moksline literatūra, tuo lengviau jis galės nuspręsti, ar savo tyrime bandys tikrinti (patvirtinti ar paneigti) teorijas, o gal tik papildyti esamus empirinius duomenis. Mokslo naujokui pirmiausia reikėtų atsisakyti klaidingo įsitikinimo, kad originalios tyrimo problemos iškeliamos „žiūrint į lubas“. Originalūs moksliniai sprendimai gimsta ne už mokslo diskurso ribų, o būtent jo srityje. Šios taisyklės privalo paisyti visi nepatyrę tyrėjai.
2. **Kelkite klausimus.** Skaitydami su pasirinkta tema susijusią literatūrą ir galvodami apie tyrimą užsirašykite visus kylančius klausimus. Vieni jų bus aprašomieji, kiti – aiškinamieji („kodėl“), treči – praktiniai.
3. **Peržiūrėkite klausimus.** Sugrupuokite juos pagal temas. Galbūt kai kurie iš jų labai panašūs ir gali būti sujungti į vieną abstrakčiau suformuluotą klausimą. Išbraukite klausimus, kurie pasirodys per platūs ar šalutiniai, nuobodūs, neįmanomi atsakyti dėl laiko ar kitų išteklių stygiaus. Venkite kelti globalius, labai plačius klausimus (pvz., apie globalizaciją ir jos poveikį Lietuvos ūkiui). Vargu ar būsite pajėgūs į juos atsakyti. Stenkitės formuluoti klausimus vartodami tiksliai mokslo sąvokas, o ne kasdienės kalbos žodžius.
4. **Atskirkite klausimus pagal tipus.** Sugrupuokite juos pagal tipus: surašykite aprašomojo, aiškinamojo ir tobulinamuosius klausimus atskirai. Jei klausimas susideda iš kelių dalių, suskaidykite jį atsižvelgdami į tai, kokio tipo klausimui galima priskirti atskiras jo dalis.

5. **Atskleiskite prielaidas.** Pamėginkite atskleisti, išsiaiškinti prielaidas, kurias darote keldami kiekvieną klausimą. Tai ypač pasakytina apie aiškinamuosius („kodėl“) klausimus. Šios prielaidos gali ne tik išskelti naujų klausimų, bet ir padėti vėlesniuose MTD rengimo etapuose formuluojant tyrimo hipotezes.
6. **Įvertinkite klausimų apimtį.** Šiame etape būtina kritiškai įvertinti klausimų grupių ir jas sudarančių klausimų skaičių atsižvelgiant į techninius tyrimo apribojimus (laiką, išteklius ir pan.). Per daug probleminių klausimų grupių ar pavienių klausimų gali paversti tyrimą daugiakrypčiu, neaprepiamu ir nevaldomu. Todėl būtina sumažinti tyrimo klausimų tipų ir juos sudarančių klausimų skaičių.
7. **Atskirkite pagrindinius ir pagalbinius klausimus.** Apsisprendus dėl tiriamų klausimų tipų ir skaičiaus tikslinga nustatyti jų hierarchiją. Išskirkite pagrindinius tyrimo klausimus. Jie gali sujungti visų tipų klausimus. Pagrindinis klausimas gali būti formuluojamas šiek tiek abstrakčiau. Pagalbiniai klausimai turi būti logiškai susiję su pagrindiniu klausimu, atskleisti tam tikrus jo aspektus. Tai, pavyzdžiui, gali būti klausimai apie formuluojant pagrindinį klausimą įvardytų reiškinių sudėtį ar kitas ypatybes. Atkreipkite dėmesį į tai, kad pagalbiniai klausimai negali būti platesni už pagrindinį klausimą. Pagrindiniai ir šalutiniai klausimai turi formuoti darnią ir logišką tiriamosios problemos struktūrą, kad iš jų būtų aišku, ką turi atskleisti tyrimas (ką siekiama aprašyti, paaiškinti, keisti) ir kokias kategorijas pristatant bus siekiama atsakyti į iškeltą pagrindinį klausimą.
8. **Kritiškai įvertinkite visus klausimus.** Net ir turint logiškai darnią tyrimo problemos struktūrą tikslinga dar kartą kritiškai įvertinti visus iškeltus klausimus. Šiame etape būtina dar kartą apsispręsti, ar ir kodėl tyrimui atlikti reikalingas kiekvienas iškeltas klausimas, ar tyrėjas yra pajėgus ir kaip į juos atsakyti, ar ir koku mastu galimybės atsakyti į iškeltus klausimus yra apribotos formalių sąlygų.

Tyrimo problema MTD projekte, kuris teikiamas auditorijai svarstyti, gali būti pateikta tiek klausimo, tiek teiginio forma. Akivaizdu, kad turint aiškius tyrimo probleminius klausimus nesunku suformuluoti problemą teiginio pavidalu. Tada tyrimo problemos formuluotėje atsispindės tik pa-

grindinis klausimas (-ai), o suformuluoti pagalbiniai klausimai persikels į tyrimo hipotezes.

Moksliniame tyrime problemai keliamas aktualumo reikalavimas. Problemos aktualumas, dažnai įvardijamas kaip tyrimo aktualumas, gali būti *teorinis, socialinis ir praktinis*. Atsižvelgiant į tai, kurio tipo probleminiai klausimai vyrauja, nesunkiai galėsite įvardyti ir savo tyrimo aktualumo pobūdį.

Baigiant nagrinėti problemos formulavimo rengiant MTD projektą temą tikslinga trumpai aptarti dažniausiai pasitaikančias **klaidas**, kurias daro studentai formuluodami tyrimo problemą.

1. Organizacijos vadovo įtaka organizacijos darbuotojų motyvacijai.
2. Lietuvos Respublikos Vyriausybės veiksmingumo stoka stabdant infliaciją Lietuvoje.
3. Humaniško vadovavimo įtaka darbo našumui šiuolaikinėje organizacijoje.
4. Ar gali būti pagerintos darbo sąlygos taip, kad atitiktų darbininkų poreikius ir teisėtus lūkesčius?
5. Daugelyje šiuolaikinių verslo organizacijų personalo darbo našumas nedidėja todėl, kad organizacijos netaiko arba tik iš dalies taiko veiksmingus vadybos metodus.
6. Lietuvos kariuomenės karių asmens sveikatos priežiūros sistema neatitinka šiuolaikinės, modernios, gebančios greitai dislokuotis ir veikti tarptautinių dalinių sudėtyje kariuomenės poreikių.

Pirmoji studentų iškelta tyrimo problema nėra „problemiška“. Ji panašesnė į tyrimo temos formuluotę. Pirmai, antrai, trečiai ir ketvirtai problemos formuluotėms būdinga ta pati klaida – problemos apibrėžtos neaiškiai ir per plačiai, daugelį jų neįmanoma atsakyti studento darbe. Pabrėžtina, kad jas formuluojant vartojamos daugiareikšmės sąvokos „humaniškas vadovavimas“, „teisėti lūkesčiai“, „darbininkų poreikiai“, kurios labiau tinka publicistiniam, bet ne moksliniam tekstui. Penktoji problema atrodo gana banali. Savaime suprantama, kad veiksmingi vadybos metodai turėtų prisidėti didinant organizacijos darbo našumą. Šią problemos formuluotę galėtume „pagerinti“, jei būtų užduoti aiškinamieji klausimai, o MTD autorius siektų

sukaupiti žinių apie tai, kokie veiksniai lemia, kad vadybos metodai netaikomi. Šeštoji suformuluota problema kyla iš aprašomojo pobūdžio klausimų. Akivaizdu, kad probleminis klausimas suformuluotas studentui siekiant įvertinti, ar konkreti sveikatos priežiūros sistema atitinka teorinio šiuolaikinės kariuomenės modelio reikalavimus. Pastarosios problemos formuluotė, nors ir turi trūkumų, yra tinkamiausia: ją sudaro teorinis elementas, išvengta neaiškių sąvokų, sprendžiama tam tikrų žinių stygiaus problema.

KLAUSIMAI

1. Kuo MTD problema skiriasi nuo visuomeninės problemos?
2. Ar keliant MTD problemą turi būti siekiama spręsti ir teorines problemas?
3. Kurio tipo probleminiai klausimai yra nukreipti į mokslo žinių kaupimą, o kurie – į praktinę veiklą?
4. Ar įmanoma praktinius probleminius klausimus spręsti neturint pakankamai mokslo žinių?

3.2.3. Mokslo tiriamojo darbo objektas

Įvardijant tyrimo objektą gali būti apibrėžta socialinės tikrovės dalis, kuri bus tirama. Tai gali būti socialinės grupės ar jų veikla, nagrinėjama struktūriniu, funkcinu ir procesiniu aspektais. Taigi, objektu gali tapti socialinės grupės ar jų veiklos sudėties komponentai ir jų ypatumai, šių sudedamųjų dalių funkcijos ir kaita.

Kartais reikalaujama mokslo tiriamojo darbo projekte apibrėžti ne tik tyrimo **objektą**, bet ir **dalyką**. Jų santykis gali būti nusakytas kaip ryšys tarp aibės ir jos poaibio arba tarp visumos ir jos aspektų. Tyrimo dalykas turėtų objektą patikslinti. Tarkime, tyrimo objektas – karininko profesijos pasirinkimo motyvai, o tyrimo dalykas – karininko profesijos pasirinkimo

saviraiškos motyvai. Arba, tiriant tą patį objektą, gali būti suformuluotas ir kitas tyrimo dalykas – didmiesčių vidurinių mokyklų absolventų karininko profesijos pasirinkimo motyvai.

Aptartuose pavyzdžiuose tyrimo objektas ir dalykas įvardyti vadovaujantis skirtingais principais. Pirmuoju atveju dalykas išskirtas kaip objekto tiriamo reiškinio (motyvų) **aspektas**, antruoju – kaip **visuma tiriamųjų**, į kuriuos bus nukreipta tiramoji veikla.

Griežtų metodinių reikalavimų dėl tyrimo objekto ir dalyko santykio nėra. Ir tai sukelia nemažą sumaištį. Akivaizdu, kad, itin tiksliai apibrėžus tyrimo objektą, būtinybės apibrėžti tyrimo dalyką nebelieka. Tačiau konkrečiu atveju rengiant tyrimo projektą būtina pasidomėti formaliaisiais kiekvienoje institucijoje (katedroje ar kitame mokslo tyrimų kuruojančiame padalinyje) galiojančiais MTD projektų standartais. Šiandien ir Lietuvos socialinių mokslų srityje daug kur jau atsisakoma skirti tyrimo objektą ir dalyką, tuo labiau kad tokia atskirtis nedaroma ir Vakaruose.

3.2.4. Mokslo tiriamojo darbo hipotezės

Pagal mokslo tyrimo metodologiją kiekvienas tyrimas turi kelti hipotezes ir siekti į jas atsakyti. **Hipotezė – tai spėjimas, koks yra tiriamojo reiškinio egzistavimo pobūdis, priežasties–pasekmės ryšiai**. Kol socialiniuose moksluose vyravo kiekybinių tyrimų strategija ir jie buvo modeliuojami pagal gamtos mokslų pavyzdį, hipotezės buvo privaloma mokslinio tyrimo dalis. Dažnai jos buvo formuluojamos itin tiksliai atkartojant statistinės nulinės hipotezės loginę seką. Tokios tyrimo hipotezės buvo tikrinamos įvairiais statistiniais testais.

Šiuolaikinių socialinių tyrimų hipotezių formulavimo reikalavimai nėra tokie griežti. Įvairėnant tyrimų strategijoms, kai greta kiekybinių vis labiau įsitvirtina ir kokybinėmis strategijomis grįsti tyrimai, šie reikalavimai tampa švelnesni. Siekiant pabrėžti gamtamokslio ir socialinių mokslų metodologinių pagrindų atskirtį dažnai reikalaujama formuluoti ne hipotezes, o ginamus teiginius arba **tezes**. Nepaisydami šios atskirties ir už jos slypinčių skirtingų metodologinių pozicijų, toliau knygoje vartosime apibendrinantį hipotezės terminą.

Neatsižvelgiant į tai, kokia tyrimo strategija (kiekybiniai ar kokybiniai tyrimų metodai) bus pasirinkta konkrečiam tyrimui atlikti, MTD projekto rengimo proceso metu tikslinga suformuluoti tyrimo hipotezes. Net jei šios hipotezės ir nepasirodys galutinėje tyrimo ataskaitoje, naudinga jas parengti kaip pagalbinę medžiagą, kuri padeda tyrėjui išlaikyti pasirinktą tyrimo kryptį ir analizės logiką. Ypač tai pasakytina apie pradedančiuosius tyrėjus.

Tyrimo hipotezės logiškai susijusios su probleminiais tyrimo klausimais, todėl pereiti nuo tyrimo klausimų prie hipotezių formulavimo nesunku. Tačiau ne visų tipų probleminiais klausimais prasminga formuluoti hipotezes. Jos neformuluojamos, kai tyrime keliami tik aprašomieji klausimai. Pavyzdžiui, jei tyrėjas kaip probleminį iškėlė klausimą apie tiriamos socialinės grupės etninę sudėtį, vargu ar būtų prasminga formuluoti hipotezę, kad tam tikrų etninių grupių atstovų bus daugiau ar mažiau.

Tyrimo hipotezes tikslinga formuluoti tada, kai tyrėjas kelia aiškinamuosius arba tobulinamuosius/ vertinamuosius klausimus. Šie klausimai palieka erdvės prasmingoms tyrimo hipotezėms formuluoti. Čia hipotezės leidžia nuosekliau ištirti probleminį klausimą, atskleisti, kokios yra tiriamojo reiškinio kategorijos ir kokiais ryšiais jos susijusios.

Pavyzdys

Tiriamasis klausimas: Kodėl moterų ir vyrų skirtingos darbo vertybės?

Hipotezė: Tikėtina, kad moterų ir vyrų darbo vertybių skirtumus lemia išsilavinimo skirtumai.

Hipotezės gali būti **pagrindinės ir šalutinės**. Pagrindinė hipotezė abstraktesnė nei šalutinė. Pastaroji privalo atskleisti tam tikrus pagrindinės hipotezės priežasties–pasekmės ryšio aspektus. Todėl, logiška, šalutinė hipotezė yra išvestinė (kyla iš pagrindinės). Įvardijami šalutinės hipotezės dėmenys yra sudedamoji pagrindinės hipotezės įvardijamo reiškinio dalis. Formaliosios logikos požiūriu, pagrindinės ir šalutinės hipotezių tarpusavio priklausomybė gali būti atvaizduota taip:

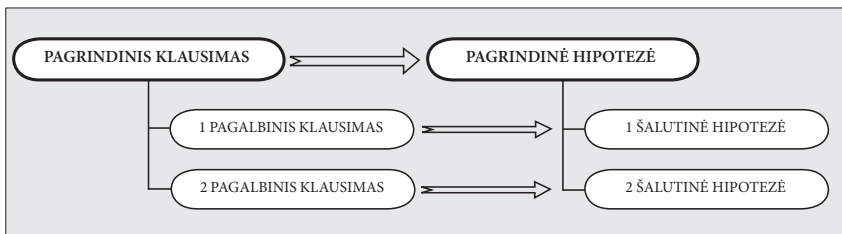
Pagrindinė hipotezė:	$X \rightarrow Y$		$X \rightarrow Y$		$X \rightarrow Y$
1 šalutinė hipotezė:	$X1 \rightarrow Y1$	arba	$X \rightarrow Y1$	arba	$X1 \rightarrow Y$
2 šalutinė hipotezė:	$X2 \rightarrow Y2$		$X \rightarrow Y2$		$X2 \rightarrow Y$

Privalu atsiminti, kad šalutinę hipotezę turi sudaryti pagrindinės hipotezės, o ne visiškai kito reiškinio dėmenys, kategorijos. Tai dažna mokslo „pradinukų“ klaida.

Norint išvengti klaidų tikslinga visada atlikti hipotezių loginę formalizaciją, taip pat kritiškai įvertinti, ar aprašant pagrindinę ir šalutinę hipotezes vartojamos sąvokos susijusios pavaldumo ryšiais, t.y. ar šalutinės hipotezės sąvokos vartojamos ir aprašant pagrindinę hipotezę, jos kategorijas.

Hipotezės gali būti grupuojamos pagal tipus ir pagal tai, kaip jos įvardija priežasties–pasekmės ryšį. Galima skirti **siejamąsias** ir **susietumo pobūdį** nusakančias hipotezes. Pirmuoju atveju pateikiant hipotezę nurodoma, kad vieną reiškinį, veiksnį, būklę lemia kitas reiškinys, t.y. jis yra kito reiškinio padarinys. Antruoju atveju nurodomas ir susietumo pobūdis. Spėjama, kaip pakis X kintant Y, pavyzdžiui, padidės, turės teigiamą įtaką, sumažės ir pan.

Jei tyrėjas buvo iškėlęs ir sutvarkęs tyrimo klausimus pagal tipus bei atskyręs pagrindinius ir pagalbinus klausimus, suformuluoti pagrindines ir šalutines hipotezes tikrai bus nesunku. Pagrindinis probleminis klausimas lengvai gali būti paverstas pagrindine hipoteze, o pagalbiniai probleminiai klausimai – šalutinėmis hipotezėmis (11 pav.).

11 pav. Probleminių klausimų ir hipotezių tarpusavio ryšys

Pagal kokybės reikalavimus hipotezė turėtų būti:

- kompleksiška: apimti keletą šalutinių hipotezių, kurios išreikštų nagrinėjamų priežasties–pasekmės ryšių kompleksiskumą;
- suformuluota moksliniu stiliumi, vartojant mokslines sąvokas;
- nebanali, intriguojanti;
- ginčytina.

Paskutinius du hipotezės kokybės reikalavimus tyrėjas gali įvykdyti tik pakankamai išsamiai išstudijavęs mokslinę literatūrą.

Balakauro ar magistro darbo projekte pakanka iškelti keletą pagrindinių hipotezių ir su jomis atitinkamai susieti šalutines hipotezes. Nebūtina visus suformuluotus aprašomuosius ar tobulinamuosius (vertinamuosius) probleminius klausimus performuluoti į hipotezes. Labai smulkūs, nors tyrimui ir būtini, probleminiai klausimai turėtų tyrėjui būti tik tyrimo gairės. Hipotezėmis turėtų virsti gana abstrakčiai, atitinkamu teoriniu lygiu suformuluoti klausimai, pačiam tyrėjui žinant, į kokias kategorijas bus skaidomos hipotezės formulotėje vartojamos sąvokos.

Dažnai studentams išgąstį kelia tai, kad atlikus tyrimą hipotezė gali nepasitvirtinti. Dėl to nereikėtų bėgštauti: hipotezės paneigimas taip pat yra mokslinis rezultatas. Jis netgi gali būti vertingesnis už rezultatą, kurio buvo tikėtasi. Suformuluotos hipotezės paneigimas rodo, kad spėjimas remiantis teorija nėra pakankamas empiriniams duomenims paaiškinti.

Baigiant šį poskyrį panagrinėkime kai kuriuos **klaidingo hipotezių formulavimo pavyzdžius**.

1 pavyzdys

H1: Lietuvos kariuomenėje teikiamos profesionalios psichologo paslaugos.

H2: Lietuvos kariuomenėje trūksta psichologo paslaugų.

H3: Lietuvos kariuomenėje teikiamos neprofesionalios psichologo paslaugos.

Studentas ketino suformuluoti tris hipotezes, neskirdamas šalutinių ir pagrindinių. Akivaizdu, kad hipotezės suformuluotos aprašomaisiais problemineis klausimais. Jas galima priimti kaip pagalbines atliekant tyrimą, tačiau šios hipotezės būtų nepakankamos rengiant MTD projektą. Hipotezės klaidingai suformuluotos ir logikos požiūriu: pirmoji ir trečioji prieštarauja viena kitai, pakaktų palikti tik vieną iš jų. Jei pirmąją ir trečiąją hipotezėmis studentas norėjo nusakyti paslaugų kokybę, tai antrąją hipotezę suformulavo jų kiekiui įvertinti. Formaliai toks sprendimas galimas, tačiau, vertinant turinį, ši hipotezė yra banali.

2 pavyzdys

H: Siekiant skatinti darbuotojų motyvaciją reikia tobulinti organizacijos vadovo įgūdžius.

H': Šiuolaikiški organizacijos vadovai skatina darbuotojų motyvaciją.

H'': Nepakankamai motyvuotas organizacijos vadovas negali teigiamai motyvuoti darbuotojų.

Šiame pavyzdyje susiduriame su pagrindine hipoteze, kuri suformuluota pateikiant aiškinamąjį probleminį klausimą. Akivaizdu, kad tai siejamoji hipotezė: autorius teigia, kad dalykas Y (darbuotojų motyvacija) yra susijęs su dalyku X (organizacijos vadovo įgūdžiais). Tikslinga būtų „apversti“ hipotezę ir nagrinėjamo reiškinių (darbuotojų motyvacija) determinantą (vadovo įgūdžius) perkelti į hipotezės pradžią. Šalutinės hipotezės turėtų būti formuluojamos atsižvelgiant į pagrindinę. Pirmoji šalutinė hipotezė turėtų teigti, kad X1 daro teigiamą įtaką Y. Panašiai turėtų būti formuluojama ir antroji šalutinė hipotezė. X1 ir X2 turėtų būti sąvokos „vadovo įgūdžiai“ kategorijos. Atrodytų, kad autorius ir ėjo šia linkme, tačiau nelabai aišku, ar „šiuolaikiškumas“ yra „vadovo įgūdžių“ kategorija. Tas pats pasakytina ir apie „nepakankamą motyvaciją“.

3 pavyzdys

H: Nepakankama motyvacija ir maži atlyginimai skatina keisti darbovietes ir ieškoti darbo užsienyje.

H': Žmogus per mažai motyvuojamas, nes organizacijos neišnaudoja visų motyvacijos metodų.

H^p: Neatliekami darbuotojų motyvacijos tyrimai, todėl nenaudojama moderni motyvacijos sistema.

Pagrindinėje hipotezėje autorius išskiria du darbuotojų migraciją skatinančius veiksniai: nepakankamą motyvaciją ir mažus atlyginimus. Taigi, vėl susiduriame su hipoteze, kuri formuluojama remiantis aiškinamuoju probleminiu klausimu. Abi šalutinės hipotezės nėra pagrindinės hipotezės nusakomo priežasties–pasekmės ryšio išvestinės. Jos peržengia formuluojant pagrindinę hipotezę aprašomą ryšį, sugriauna būtiną pagrindinės ir šalutinių hipotezių hierarchiją pavaldumo aspektu. Kiekviena hipotezė gali būti laikoma savarankiška.

KLAUSIMAI

1. Kuo skiriasi hipotezės nuo tezių?
2. Atskleiskite probleminių klausimų ir hipotezių tarpusavio ryšį ir skirtumus.
3. Kokius probleminius klausimus keliant nereikia formuluoti hipotezių?
4. Ar hipotezė privalo būti susijusi su teorinėmis MTD prielaidomis?

3.2.5. Mokslo tiriamojo darbo tikslai ir uždaviniai

Bet kurio mokslinio tyrimo tikslas – gauti mokslo žinių. Jį tyrėjas gali atlikti vadovaudamasis įvairiais mūsų jau aptartais motyvais, tačiau mokslinio tyrimo tikslas gali būti tik žinių kūrimas. Pagal mokslinio tyrimo pobūdį tikslas gali būti **žvalgomasis, aprašomasis, aiškinamasis, supratimo, prognozuojamasis, tobulinamasis, vertinamasis** (Blaikie, 2007).

2 lentelė. Tyrimo tikslų tipai

<i>Tyrimo tikslo pobūdis</i>	<i>Paaiškinimas</i>
Žvalgomasis	Sukaupti pradinės žinias apie socialinį reiškinį
Aprašomasis	Tiksliai apibūdinti socialinį reiškinį, jo ypatumus, dėsningumus
Aiškinamasis	Nustatyti komponentus, veiksnius ar mechanizmus, kurie lemia socialinio reiškinio būklę ar jo dėsningumus
Supratimo	Išsiaiškinti motyvus, kuriuos socialiniam veiksmui priskiria socialiniai veikėjai
Prognozuojamasis	Nustatyti sąlygas, kuriomis bus gautas tam tikras rezultatas
Tobulinamasis	Sukaupti žinias, kurios leistų įsikišti ir manipuliuoti tam tikrais socialinės situacijos elementais (socialinė intervencija)
Vertinamasis	Įvertinti socialinės intervencijos programos rezultatyvumą, sukaupti organizacijoms ar grupėms valdyti reikalingas žinias

Parengta autorės remiantis: Blaikie, 2007

Žvalgomųjų tikslų siektina tada, kai apie tiriamą socialinį reiškinį yra mažai žinių. Iš tiesų kiekvienas tyrimas prasideda nuo žvalgomųjų tikslų įgyvendinimo. Tyrėjas apie tiriamąjį reiškinį kaupia pagrindinę informaciją. Tai gali būti statistiniai duomenys, kitų socialinių tyrimų metu gauta

informacija, pokalbiai su tiriamų socialinių grupių atstovais. Šio tipo tikslo įgyvendinimas padeda tyrėjui tiksliau suplanuoti tyrimą, suformuluoti problemą ir hipotezes.

Aprašomieji tikslai leidžia tyrėjui kaupti informaciją apie socialinio reiškinio struktūrinius, funkcinis ir procesinius ypatumus. Kitaip tariant, įgyvendinus šiuos tikslus gaunama informacijos apie socialinio fenomeno sudėtį, jo ar jo sudedamųjų dalių funkcijas, jų kaitą. Aprašomųjų tikslų siekiama taikant kiekybinius tyrimo metodus.

Aiškinamieji tikslai suteikia galimybę nustatyti reiškinio būklę ar dėsningumus, priežasties–pasekmės ryšius. Šių tikslų siekiama taikant kiekybinius tyrimo metodus. Socialinis tyrimas modeliuojamas taikant gamtamokslinio metodologines prielaidas, kurios perkeliamos į socialinio pasaulio pažinimo mokslą. Taigi, prisimindami jau anksčiau aptartus socialinių mokslų metodologinius pagrindus galime teigti, kad aiškinamieji tikslai atitinka pozityvistinę metodologiją.

Supratimo, kaip ir aiškinamieji, tikslai keliami siekiant iširti reiškinio būklę ar jo dėsningumus. Esminis skirtumas – įgyvendinant šio tipo tikslus vadovaujamosi ne pozityvistine, o antipozityvistine metodologija. Atliekant šiuos tyrimus siekiama *suprasti* socialinius motyvus, kuriais savo veiksmus grindžia socialiniai veikėjai. Tiriama remiantis kokybine tyrimų strategija ir jos metodais.

Prognozuojamųjų tikslų siekiama, kai norima sužinoti, kaip kinta socialinis reiškinys tam tikromis sąlygomis. Šie tikslai nukreipti ne į esamos, bet į būsimos situacijos tyrimą. Jų siekiama, t.y. prognozuojama, taikant kiekybinius tyrimo metodus.

Tobulinamųjų tikslų siekiama atliekant taikomuosius, į praktiką orientuotus tyrimus. Jais norima keisti esamą situaciją. Tai savotiška socialinė inžinerija, kai socialinė situacija suvokiama kaip tam tikrų veiksmų padarinys, o nustačius veiksnių, dėl kurio gaunamas nepageidaujamas rezultatas, siekiama pašalinti jo poveikį. Šio tipo tikslai taip pat susiję su žinių kaupimu, nes kaitos siekiama turint reikalingų žinių.

Vertinamieji tikslai keliami taip pat atliekant taikomuosius tyrimus, kuriais norima patikrinti taikomų programų, valdymo metodų veiksmingumą. Tai tyrimai, kurių metu kaupiamos praktinės ir į politiką orientuotos žinios.

Skiriami *formuojamojo* ir *sumuojamojo* vertinimo tyrimai. Pirmieji vyksta kartu įgyvendinant ir tam tikrą praktinių veiksmų programą, antrieji – ją įgyvendinus. Vertinamieji tyrimai atliekami taikant poreikių, sąnaudų ir naudos analizę.

Šio tipo tikslai turi būti susiję su keliamo tyrimo problema, hipotezėmis. Pavyzdžiui, jei tyrėją dominantys probleminiai klausimai kyla iš jo ketinimų sukaupti žinių apie pulkininkų grupės etninę sudėtį ir išsiaiškinti, ar etninis tapatumas turi įtakos karininko karjeros raidai, akivaizdu, kad tikslas pagal tyrimo pobūdį bus aprašomasis ir aiškinamasis. Pirmiausia tyrėjas privalės atsakyti į klausimą, kokia yra tiriamosios grupės etninė sudėtis, tada išanalizuoti pulkininkų karjeros raidą (pvz., per kiek metų jie išsitarnavo pulkininko laipsnį), o tada nustatyti priežastinius šių dviejų požymių ryšius. Jei tyrėją domins, kaip organizacijoje X taikomi šiuolaikiniai vadybos metodai Y ir kaip patobulinti jų taikymą, akivaizdu, kad tyrimo tikslai bus aprašomieji ir tobulinamieji.

Tyrimo tikslo tipas diktuoja ir informacijos rinkimo būdus, kurie bus naudojami atliekant tyrimą. Skirtingo tipo tikslai lemia tam tikros tyrimo strategijos (kiekybinės ar kokybinės) pasirinkimą ir metodų taikymo galimybes. Apie tyrimų strategijas ir metodus kalbėsime kitame knygos skyriuje.

Tyrimo **uždaviniai** – tai konkretūs teoriniai ir praktiniai darbai, kuriuos atlikęs tyrėjas pasieks savo tikslą. Šie uždaviniai turi būti konkretūs, todėl nepakanka juos formuluojant parašyti, kad bus atliekamas empirinis tyrimas. Būtina išvardyti, kokiais metodais tai bus daroma. Taip pat nepakanka paminėti, kad bus studijuojama mokslinė literatūra. Uždavinys turi būti suformuluotas taip, kad leistų suprasti, kokia literatūra ir dėl ko bus studijuojama. Iš uždavinių sąrašo MTD projektą vertinančiam asmeniui turi būti aiškūs konkretūs darbai, kuriuos įgyvendindamas tyrėjas sieks iškelto tikslo. Paprastai suformuluojami 6–7 MTD uždaviniai.

O dabar aptarkime keletą dažniausiai pasitaikančio **klaidingo tikslų ir uždavinių formulavimo pavyzdžių**.

1 pavyzdys

Tikslas: Atlikti atsargos karių socialinės integracijos į visuomenę analizę.

Uždaviniai:

1. Susipažinti su turima moksline literatūra.
2. Teoriškai pagrįsti atsargos karių socialinio integravimo į visuomenę svarbą.
3. Įvertinti dabartinę darbo vietų situaciją.
4. Atlikti karių profesinių įgūdžių pritaikymo visuomenėje analizę.
5. Parengti praktines rekomendacijas.

Šiame pavyzdyje MTD tikslas suformuluotas per plačiai, todėl neaiškiai. Neaišku, koku aspektu tyrėjas ketina kaupti žinias apie atsargos karių socialinį integravimą į visuomenę, ar jis rengiasi nustatyti, kokioms socialinėms demografinėms karių grupėms sunkiau integruotis į visuomenę (aprašomas tikslas). O gal jį domins darbo rinkos mechanizmai ir veiksniai, turintys įtakos atsargos karių integracijai į visuomenę?

Dėl neaiškiai suformuluoto tikslo sunkiau tinkamai suformuluoti uždavinius. Pirmoji užduotis apibrėžta per plačiai, taip pat ir trečioji. Be to, visiškai neaišku, koku būdu autorius ketina „įvertinti dabartinę darbo vietų situaciją“. Tas pats pasakytina ir apie ketvirtąją užduotį. Kadangi neaiškiai apibrėžtas darbo tikslas, sunku suvokti, kam bus rengiamos rekomendacijos.

2 pavyzdys

Tikslas: Išanalizuoti, kaip krašto apsaugos sistemos profesionalizacijos procesas paveiks kariuomenės veiklą.

Uždaviniai:

1. Parengti anketas ir apklausti 300 liktinių karių.
2. Remiantis surinktais duomenimis išanalizuoti krašto apsaugos sistemos profesionalizacijos įtaką kariuomenės veiklos efektyvumui.
3. Pateikti siūlymus planuojamam profesionalizacijos procesui tobulinti.

Akivaizdu, kad šiame pavyzdyje tyrimo autorius kelia prognozuojamą tikslą. Tačiau jis apibrėžtas neaiškiai: nelabai aišku, kurie kariuomenės veiklos aspektai ir profesionalizacijos proceso elementai domina autorių.

Tyrimo uždaviniai taip pat suformuluoti netinkamai. Formuluodamas pirmąjį uždavinį autorius turėtų įvardyti tai, ką siekia nustatyti taikydamas apklausos metodą. Nebūtina uždavinio formuluotėje konkrečiai nurodyti apklausos apimtį. Antrasis uždavinys suformuluotas per plačiai, iš esmės tai – tikslo pakartojimas. Trečiasis uždavinys taip pat suformuluotas netinkamai: neaišku, kuo remdamasis tyrėjas formuluos rekomendacijas ir kokiems profesionalizacijos proceso aspektams tobulinti bus skiriamos rekomendacijos.

KLAUSIMAI

1. Kuo skiriasi tyrimo tikslai ir uždaviniai?
2. Kaip tyrimo tikslai susiję su tyrimo problema?
3. Kurio tipo tyrimo tikslus, jūsų nuomone, privaloma kelti rengiant magistro darbą?

3.3. Praktiniai patarimai rengiantiems mokslo tiriamąjį darbą

Nors MTD projekto struktūriniai elementai yra aiškūs, daugeliui mokslo naujokų pradėti juos formuluoti gana sunku. Tai ypač pasakytina apie tuos, kurie prastai išmano studijuojamo mokslo dalyko teoriją, nėra susipažinę su šalyje ir užsienyje atliktų empirinių tyrimų rezultatais. Tačiau net ir šiuo atveju studentas (tyrėjas) neturėtų atidėti MTD projekto rengimo, kol išsamiai susipažins su moksline literatūra. Šie du mokslinio darbo etapai – MTD projekto rengimas ir mokslinės literatūros analizė – privalo eiti lygiagrečiai.

Pradinis MTD projekto variantas gali priminti nemoksliniu išdėstyta mokslinio tyrimo projekto eskizą, kurį sudaro tyrėjui rūpimi klausimai, sudėlioti bendrųjų MTD projektui keliamų reikalavimų eiliškumu bei tarpusavyje susieti loginiais tarpusavio ryšiais. Net ir labai bendrų, galimų (parengiamųjų) tyrimo klausimų formulavimas yra tyrėjo kūrybingumo, intelektinių gebėjimų ir jau turimų žinių atspindys.

Nepriklausomai nuo šių savybių kiekvienam formuluojančiam pirmąjį MTD projekto rezultatą gali padėti keletas parengiamųjų procedūrų.

- **„Smegenų šturmas“** – nevaržomas klausimų ir idėjų, susijusių su ketinamu atlikti tyrimą, išliejimas. Šio etapo tikslas – sukaupti kuo daugiau klausimų, idėjų, todėl nebūtina svarstyti, kiek ir kaip mąstymo rezultatai tarpusavyje yra susiję. Gauti rezultatai (klausimų, idėjų pavidalu) neturėtų būti vertinami. Svarbu juos užrašyti ir tik vėliau kritiškai „atsijoti“ reikšmingus ir nereikšmingus klausimus, tiksliau juos performuluoti, susieti į visumą ir pan.
- **Pirminis idėjų pristatymas (diskusija su auditorija)**. Šiame etape tikslinga užrašytus klausimus ar idėjas neformalaus pokalbio metu pristatyti kitiems. Auditorija gali būti kolegos, „neprofesionalų“ auditorija, pažįstami ir artimieji, kurie išdėstytas mintis gali priimti ir kritikuoti remdamiesi savo žiniomis, asmenine patirtimi ar kitos mokslo srities žiniomis. Jiems kylantys klausimai bus pirmoji kritika. Tyrėjui svarbu, ar jo idėjos „auditorijai“ atrodo aiškios, logiškos, aktualios ir pan. Tikslinga užsirašyti iškeltus klausimus, abejones ir pasiūlymus.

- **Diskusija su savimi.** Atsižvelgiant į kritiką reikėtų patikslinti iškel- tus klausimus ir idėjas, atsakyti, kiek susipažinta su jų moksliniu iš- tirtumu. Šiame etape svarbu „atsijoti“ turimas mokslines ir nemokslines žinias keliamais klausimais, taip pat atsekti ir kritiškai įvertinti šaltinius, kurie kreipė mąstymą formuluojant pirminius tyrimo klau- simus. Ar šaltiniai, kuriais remiantis buvo formuluojami klausimai, tėra kasdienio žinojimo atspindžiai? Galbūt jūsų klausimai grindžia- mi nuomonėmis, kurios cirkuliuoja tik žiniasklaidoje? Visa tai nėra pakankamas mokslinio tyrimo klausimų formulavimo šaltinis. Juo remiantis negalima spręsti, kokie yra ryšiai tarp objektų, veiksnių, turinčių įtakos tam tikram reiškiniui, ir t.t. Tokias kasdienes žinias ir nuomones būtina tikrinti remiantis mokslinių šaltinių informacija.
- **Mokslinės literatūros analizė.** Būtina studijuoti su keliamais tyrimo klausimais susijusią mokslinę literatūrą, kad nuo pirminių klausimų būtų galima pereiti prie pagrindinių, o vėliau – prie formalizuotos MTD struktūros.
- **Diskusija su profesionalais.** Remiantis mokslinės literatūros anali- zės rezultatais patikslinus iškeltus klausimus ir idėjas galima pristaty- ti mokslo profesionalams, t.y. kursinio, bakalauro ar magistro darbo vadovams. Jų pastabos ir pasiūlymai padės pradėti rengti pirminį formalų MTD projekto variantą.

LITERATŪRA

Bell, J. *Doing Your Research Project: A Guide for First-time Researchers in Education and Social Science*. Buckingham: Open University Press, 1993.

Blaikie, N. *Designing Social Research. A Logic of Anticipation*. Cambridge: Polity Press, 2007.

Burgess, R. *In the Field. An Introduction to Field Research*. London: Hyman, 1984.

Gilbert, N. (ed.) *Researching Social Life*. London: Sage, 1993.

Hollis, M. *Socialinių mokslų filosofija*. Vilnius: LRSL, 2000.

Kardelis, K. *Mokslinių tyrimų metodologija ir metodai*. Kaunas: Judex, 2002.

Kennedy, M. L., Smith, A. *Reading and Writing in Academic Community*. NYC: Prentice Hall, 2004.

Kumar, R. *Research Methodology: A Step-by-Step Guide for Beginners*. London: Sage, 2005.

Lamnek, S. *Qualitative Sozialforschung. Methodologie. Band 1*. Hemsbach: Beltz, 1993.

Leonavičius, V., Norkus, Z., Tereškinas, A. *Sociologijos teorijos*. Kaunas: VDU, 2006.

Oshima, A., Hogue, A. *Introduction to Academic Writing*. NYC: Longman, 2006.

Rasmussen, E., Ostergaard, P., Beckmann S. C. *Essentials of Social Science Research Methodology*. University Press of Southern Denmark, 2006.

Rienecker, L., Jorgensen, P. S., *Kaip rašyti mokslinį darbą*. Vilnius: Aidai, 2002.

Robson, C. *How to do a Research Project. A Guide for Undergraduate Students*. Oxford: Blackwell, 2007.

Robson, C. *Real World Research: A Resource for Social Scientists and Practitioner Researchers*. Oxford: Blackwell Publishing, 2002.

Smith, M.J. *Social Science in Question*. London: Sage, 1998.

Tamošiūnas, T. *Socialinių tyrimų kvalifikacinis darbas: įvado struktūra*. Šiauliai: ŠU leidykla, 2003.

Tidikis, R. *Socialinių mokslų tyrimų metodologija*. Vilnius: Lietuvos teisės universitetas, 2003.

GENEROLO JONO ŽEMAIČIO LIETUVOS KARO AKADEMIJA

Aušra Maslauskaitė

MOKSLO TIRIAMOJO DARBO METODOLOGINIAI PAGRINDAI

Mokomoji knyga

Atsakingasis redaktorius Gediminas Vitkus

Kalbos redaktorė Nijolė Andriušienė

Maketavo Dalia Žukaitienė

2008-09-10. Tiražas 104 egz. Užsakymas Nr. GL-416.
Išleido Generolo Jono Žemaičio Lietuvos karo akademija,
Šilo g. 5A, LT-10322 Vilnius
Spausdino Krašto apsaugos ministerijos
Leidybos ir informacinio aprūpinimo tarnyba,
Totorių g. 25/3, LT-01121 Vilnius